UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra klasické filologie

Bc. Václav Jakubíček
Latinská filologie – Anglická filologie

Anekdota v latinské literatuře mezi pozdní antikou a humanismem

Anecdote in the Latin Literature between Late Antiquity and Humanism

Magisterská diplomová práce

Vedoucí magisterské práce: Doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D.

OLOMOUC 2019

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci zpracoval samostatně s použitím uvedených pramenů a odborné literatury.

V Olomouci 19. srpna 2019

Děkuji Doc. PhDr. Luboru Kysučanovi, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady, které mi poskytl při tvorbě této práce.

Anotace

Jméno a příjmení	Václav Jakubíček
Katedra	Katedra klasické filologie
Vedoucí bakalářské práce	Doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D.
Rok obhajoby	2019

Název práce	Anekdota v latinské literatuře mezi pozdní antikou a humanismem
Název práce v angličtině	Anecdote in the Latin Literature between Late Antiquity and Humanism
Anotace	Práce se zabývá anekdotou v období mezi pozdní antikou a raným humanismem. Je zaměřena na sledování proměny anekdoty v latinské literatuře od období pozdní antiky, přes středověk po raný humanismus. Definuje pojem anekdota a obsahuje příklady různých druhů podle jednotlivých období. Také obsahuje jejich rozbor a zařazení.
Klíčová slova	anekdota, latinská literatura, bajka, satira, narratio, exemplum, testimonium
Anotace v angličtině	The diploma thesis deals with anecdote in the Latin literature between the Late Antiquity and Early Humanism. It is focused on the examination of the anecdote transformation within the Latin literature from the era of Late Antiquity, through Middle Ages up to Early Humanism. The thesis defines the term anecdote, It contains the cases of various kinds of anecdote throughout the separate time periods with their analyses and commentary.
Key words	anecdote, latin literature, fable, satire, narratio, exemplum, testimonium
Rozsah práce	169 959 znaků
Jazyk práce	Český

Obsah

Úvod....6
1. Terminologie anekdoty....8
2. Bajky....11
2.1 Bajka v pozdní antice....11
2.2 Bajka v raném středověku....14
2.3 Bajka ve vrcholném středověku....17
2.4 Bajka v pozdním středověku a na počátku humanismu....22
3. Exempla a testimonia mezi pozdní antikou a humanismem....27
3.1 Exemplum a testimonium v pozdní antice....27
3.2 Exempla a testimonia v raném středověku....30
3.3 Exemplum a testimonium ve vrcholném středověku....36
3.4 Exempla a testimonia v pozdním středověku a na počátku humanismu....42
4. Narratia v latinské literatuře mezi pozdní antikou a humanismem....48
4.1 Narratia v pozdní antice....48
4.2 Narratio v raném středověku....51
4.3 Narratia ve vrcholném středověku....56
4.4 Narratia v pozdním středověku a raném humanismu....63
5. Satira....69
5.1 Satira v pozdní antice....69
5.2 Satira v raném středověku....72
5.3 Satira ve vrcholném středověku....73
5.4 Satira v pozdním středověku a humanismu....78
Závěr....84
Seznam použité literatury....86

Úvod

Latinská literatura ani latinský jazyk nezanikly při rozpadu římské říše, ale pokračovaly ve svých tradicích i do období středověku a renesance. Ve středověku vynikala latina nejen jako jazyk církve a kronikářů, ale také jako nástroj básníků při psaní hravé vaganstské poezie. V pozdějších obdobích se latina stále více prosazuje i v kruzích učenců a během renesance došlo i jejímu novému oživení prostřednictvím znovuobjevených originálních antických textů, s jejichž pomocí byla znovu posazena jazyková norma klasické latiny.

Diplomová práce nese název *Anekdota v latinské literatuře mezi pozdní antikou a humanismem* a věnuje se vývoji a určení pojmu anekdota v obdobích uvedených v názvu práce. Tématikou navazuje na mou předchozí bakalářskou práci věnovanou anekdotě v latinské literatuře v období antiky a raného středověku.

Pro potřeby této diplomové práce jsem rozdělil kapitoly do čtyř časově ohraničených období. Tato období jsou: pozdní antika (2.století – 1. polovina 5. století), raný středověk (druhá polovina 5. století – začátek 11.století), vrcholný středověk (11.století -13. století) a pozdní středověk a raný humanismus (14. století – začátek 16.století).

Na prvních stránkách je třeba zmínit terminologii, o kterou se bude tato práce opírat a ze které bude vycházet při určování druhů anekdot. Následující kapitoly se již věnují jednotlivým druhům anekdot ve výše zmíněných obdobích. V naší práci rozeznáváme následující druhy anekdot: bajka, exemplum, testimonium, narratio a satira, která zahrnuje poddruh epigram. V každé kapitole budou u daného období uvedeny okomentované příklady anekdot.

Ve své práci se budu snažit vyhledat příklady jednotlivých druhů anekdot, zařadit je do jejich kategorie a zároveň analyzovat vývoj jednotlivých druhů anekdot během výše zmíněných období.

Předpokládám, že v každém z období nemusí být všechny druhy anekdot zastoupeny stejnou měrou. Důvodem může být nedostatek zachovaných písemných pramenů stejně jako literární a historické podmínky dané doby, neboť zaměření anekdot je do značné míry závislé na daném historickém období, na politické a náboženské

situaci a na možnostech autorů vycházejících ze stavu společnosti v období, v němž autoři anekdot žili a tvořili.

Texty ukázek anekdot byly vybrány především z knih autorů, kteří psali latinským jazykem a pokrývají jednotlivá časová období od pozdní antiky až do pozdního středověku a raného humanismu.

1. Terminologie anekdoty

V úvodu již bylo napsáno, že tato diplomová práce se bude věnovat anekdotám a jejich vývoji od pozdní antiky až do raného humanismu. Proto je třeba si znovu připomenout původ a význam slova *anekdota*, který je v této práci používán. Dále je třeba také rozvinout terminologii, kterou budu ve své diplomové práci užívat.

Anekdota, měla v latině jiný význam, než jak jej známe dnes. Tedy nejednalo se jenom o vtip, či krátkou vtipnou povídku, ale pod tímto slovem se skrývalo mnohem více pojmů. Samo slovo *anekdota* pochází z řeckého slova *ἀνέκδοτος,* které se týkalo pouze neprovdaných žen a znamenalo nevydaná k manželství či nezasnoubená.[1] Podle dalších slovníků, konkrétně Encyklopedie antiky, Slovníku antické kultury a Oxford English Dictionary má anekdota význam jako *věci nevydané*, přesněji tedy *tajné dějiny, či vyprávění, která nebyla publikována.* Tedy anekdoty mnohých autorů, jsou většinou součástí jejich děl a nejsou nijak odděleny.[2]

Je tedy možné předpokládat, že původní význam slova *ἀνέκδοτος* se částečně vytratil a slovo začalo být využíváno ve spojitosti s literaturou, tedy ve významu nepublikovaných spisů a vyprávění. Moje diplomová práce navazuje v tomto na mou bakalářskou práci a jejím záměrem je poněkud jiným způsobem vymezit význam pojmu anekdota z literárně historické perspektivy a sledovat jeho vývoj i v pozdějších dobách.

Je však třeba si znovu připomenout, že anekdota v sobě zahrnovala více literárních druhů, konkrétně se jednalo o *bajky, diatribé, apopthegmata, epigramy, exempla, testimonia, narratia, satiru,* řeckou formu římského exempla nazývanou *χρεία* a další epické příběhy.[3]

První formou anekdoty, na kterou zaměříme naši pozornost, je *bajka*. Tato anekdota měla podobu veršovanou nebo prozaickou. Hlavními postavami však nebyli lidé, ale zvířata, která však svým chováním a vlastnostmi alegoricky představovala různé vrstvy společnosti, od těch nejchudších až po bohaté. Bajka byla velmi rozšířenou a populární formou anekdoty, ať už pro svou jednoduchost, ale i poučnost. Pomocí bajky se lidé učili životním hodnotám, obecně platným mravním ponaučením a také

[1] LIDDELL, Henry George. *Greek-English lexicon: A New Edition*. Oxford: Clarendon Press, 1961, s. 131

[2] HAIGHT, Elizabeth. *The Roman Use of Anecdotes*. First Edition. New York: Longmans, Green and co., inc., 1940, s 2.

[3] HAIGHT, Elizabeth. *The Roman Use of Anecdotes,* s 1-9.

pravidlům, jež jim měla pomáhat v určitých životních situacích. Nejznámějším řeckým pisatelem bajek byl Ezop. Jeho bajky později překládal a šířil v římském prostředí, ale také tvořil své vlastní, Phaedrus.[4] Jednou z nejznámějších Ezopových bajek je *O havranu, lišce a sýru.* Vypráví příběh o tom, jak liška pomocí lichotek a pochlebování připravila havrana o sýr, který držel v zobáku. Tato bajka varuje před lidmi, kteří pomocí lichotek získávají ve společnosti postavení a majetek.[5]

Další formou anekdoty byla *diatribe*. Tento literární útvar měl podobu neformálního a jednoduchého monologu, který přednášel učitel svým žákům. Diatribe se vyskytovala především v ústním podání a jedním z druhů diatribe je také homilie, která však byla zaměřena spíše na obecnější téma, než pouze na jednoho člověka.[6]

Třetí formou anekdoty, kterou v tomto výčtu uvádím, je *exemplum*. Jedná se o anekdotu, která byla v římské literatuře velice užívaná, a to zejména při výuce žáků, kteří si procvičovali stylistické dovednosti. Exemplum je definováno v knize *The Roman Use of Anecdotes* jako: „*slovní vyjádření nějaké události či výroku s jménem významné osobnosti, jehož funkcí je přikrášlit dané téma, nebo jej zjednodušit pro pochopení, nebo jej přeměnit na více uskutečnitelné*.“[7] Quintilian dodává, že látka exempla může být i fiktivní či historická a také, že účelem exempla je přesvědčit publikum, že názor řečníka je pravdivý a správný.[8] Řecký útvar *χρεία,* který je velice podobný *exemplu*, v této práci rozebírat nebudu, neboť v pozdějších dobách bylo více využívané latinské exemplum.[9]

Další formou anekdoty jsou *apopthegmata*. Mezi Římany se jednalo o velice populární formu anekdoty. Šlo o krátké výroky a rčení, která obsahovala obecné pravdy, ale neměla jasný význam. Existovalo mnoho sbírek apopthegmat od různých slavných osobností římské kultury. Teta forma byla později převzata a užívána křesťanskými mysliteli.[10]

---

[4] KORPOVÁ, Eva. *Parabolae Vulpinum*. Olomouc, 2013. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. s. 10-13

[5] JAKUBÍČEK, Václav. *Anekdota v římské a středověké latinské literatuře.* Olomouc, 2013. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, s 13-14.

[6] HAIGHT, Elizabeth. *The Roman Use of Anecdotes*. First Edition. New York: Longmans, Green and co., inc., 1940, s 2-3.

[7] HAIGHT, Elizabeth. *The Roman Use of Anecdotes,* s 4.

[8] *Tamtéž*, s 4.

[9] *Tamtéž,* s 3-4.

[10] *Tamtéž,* s 4-5.

Pátá forma anekdoty, o které budu psát, je *testimonium*. Jedná se o útvar podobný *exemplu*. Jeho účelem je však vzbuzovat víru, ať už v bohy, Boha, či nadpřirozeno, ale také důvěru v řečníka jako takového. *Testiomonium* se od *exempla* liší rovněž v tom, že může být i zcela samostatným výrokem významné osobnosti z různých oblastí antického života, což u *exempla* možné není. Testimonia i exempla mohou nalézt společného jmenovatele ve formě apopthegmat.[11]

Předposlední formou anekdoty je *narratio*. Jedná se o formu anekdoty, která se vyskytuje jako druhá část proslovu, kdy řečník představil svou tézi, svá fakta či fiktivní vyprávění. *Narratio* bylo nejvíce užíváno v řečnictví a mělo tři druhy. První je stanovení výpovědi u soudních případů, druhým je *narratio* za účelem získaní výhody či znevážení oponenta, nebo pro podobné účely a poslední třetím druhem bylo ilustrativní *narratio,* s fiktivní, historickou či mytologickou tématikou. Zásadními prvky při psaní narratia byla krátkost, přesnost a přínosnost, proto byla psána jazykem jednoduchým a hovorovým. Tento druh anekdoty je též provázaný s exemplem, neboť též popisuje určitý příběh.[12]

Jako poslední v tomto výčtu anekdot má své nezastupitelné místo *satira*. Tento druh latinské anekdoty je čistě římský žánr, jehož účelem byla ostrá či mírná kritika společenských problémů, mravního úpadku, či nespravedlivých soudů, která se však snaží nalézt řešení dané problematiky. Tento žánr byl velmi pestrý a jeho nejznámějšími autory v antice byli Petronius, Horatius, či Iuvenalis.[13] Jednou z forem satiry a zároveň druhem anekdoty byl *epigram*. Za zakladatele epigramu je považován římský umělec Martialis. *Epigram* byl krátký útvar, psaný ve stylu satiry, který měl překvapivou a často i vtipnou pointu. Mezi jeho formy se také řadí nápisy na náhrobcích či tetování vězňů.[14]

[11] *Tamtéž,* s 4.
[12] *Tamtéž,* s 7-8
[13] JAKUBÍČEK, Václav. *Anekdota v římské a středověké latinské literatuře.* Olomouc, 2013. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, s 10.
[14] JAKUBÍČEK, *Anekdota v římské a středověké latinské literatuře,* s 10-11.

2. Bajky

2.1 Bajka v pozdní antice

Předtím, než se zde zmíním o bajce v pozdní antice, je třeba si něco říci o bajkách obecně, tedy to, že se v prvé řadě jedná o příběhy, kde zvířata spolu komunikují lidskou řečí, a až časem bajkám přibylo morální ponaučení.[15] Právě takový druh bajky psal Ezop a příběhy podobného typu jsou mu připisovány. O Ezopovi se říká, že žil kolem 6. století před naším letopočtem, byl otrokem na ostrově Samos, a poté, co získal svobodu, cestoval a šířil své bajky. Později byly tyto příběhy sepsány, a do latiny je potom převedl již zmíněný Phaedrus.[16]

Jako příklad zde uvádím Ezopovu bajku, kterou zpracoval Václav Radomil Kramerius a která nese název Páv a Řeřáb:

„*Páv s řeřábem jednou se hádali, kdo by z nich zvláštnější pták byl.*
Konečně pravil páv: „Tvá důminka není ani k pochopení. Jen pak přirovnej mé peří s tvým a doufám, že dýlka, barva a blesk mého jistě tebe poučí.“
„To je všecko dobře,“ skočil mu řeřáb do řeči, „však škoda, že všecko to překrásné peří k jediné jen věci tak příhodné není, jako mé.“
„A k jaké?“
„K létání! Můžeš-li, leť za mnou až k nebesům!“ Řeřáb se do povětří vznesl; páv zastyděv se, zůstal na zemi – poněvadž musil.“[17]

Bajka nám vypráví o tom, jak se páv pyšnil svým překrásným peřím. Potom, co se však jeřáb vznesl do vzduchu, páv poznal, že jeho křídla, ačkoliv krásná, mu nikdy nepomohou k tomu, aby mohl vzlétnout a nést se na obloze. Sám Kramerius přidává vlastní poučení o tom, ať se nikdo nepyšní menšími přednostmi, dokud nepozná ty větší.[18] Dalo by se to tedy shrnout slovy doporučujícími, aby se člověk nevyvyšoval nad druhými, pokud neví, čeho jsou druzí schopni.

---

[15] HAIGHT, Elizabeth. *The Roman Use of Anecdotes*. First Edition. New York: Longmans, Green and co., inc., 1940, s 5-6.
[16] KRAMERIUS, Václav Rodomil. *Obnovený Ezop aneb Nové Ezopovy bájky: podle rozličných básnířů sebrané a vypracované, poprvé vydané prací V.R. Krameriusa.* 1. vyd. Praha: Odeon, 1986, s 211.
[17] KRAMERIUS, Václav Rodomil. *Obnovený Ezop aneb Nové Ezopovy bájky: podle rozličných básnířů sebrané a vypracované, poprvé vydané prací V.R. Krameriusa* , s 30.
[18] *Tamtéž*, s 30.

Jak již bylo zmíněno, Ezopovi bajky se šířily dál. První je do latiny převedl Phaedrus. V pozdějších stoletích jim dal řecký učenec Babrios veršovanou podobu. A něj navázal Avianus svým překladem těchto veršovaných bajek do latiny.

Jako příklad zde uvedu dvě bajky od Aviana v latině a následně jejich obsah vyložím v češtině. První bajka je šestá v pořadí a nese název *Žába a Liška*, latinsky *De Rana et Vulpe*:

„*Edita gurgitibus olimque [sic] immersa profundo*
Et luteis tantum semper amica vadis,
Ad superos colles herbosaque prata recurrens
Mulcebat miseras turgida rana feras,
Callida quod posset gravibus succurrere morbis
Et vitam ingenio continuare suo;
Nec se Paeonio iactat cessisse magistro.
Quamvis perpetuos curet in orbe deos.
Tunc vulpes pecudum ridens astuta quietem
Verborum vacuam prodidit esse fidem:
Haec dabit aegrotis, inquit, medicamina membris,
Pallida caeruleus cui notat ora color?“[19]

Bajka vypráví o tom, jak žába, která žila v bažinách, vylezla ze svého domu na souš a začala se chvástat před ostatními zvířaty, že její léčebné umění je lepší než umění samého Paeona – což byl léčitel bohů na Olympu - a že jim žába pomůže od jejich neduhů. Když to však slyšela liška, začala se jí smát a ptala se, čím to je, že když žába tak dobře léčí všechny, že nedokáže vyléčit svůj otřesný vzhled.

Jak je možné vidět, hlavními postavami jsou v této bajce zvířata s lidskými vlastnostmi. Žába je pyšná, liška je zde vychytralá. Morální ponaučení z tohoto příběhu může být takové, že člověk, aby mohl poučovat o své schopnosti pomáhat ostatním, by měl nejdříve pomoci sám sobě, jinak se může stát, že skončí ostatním po smích.

Druhá Avianova bajka, kterou zde uvedu, nese název *O Psu, který odmítal štekat – De cane qui noluit latrare:*

„Haut facile est pravis innatum mentibus, ut se
Muneribus dignas suppliciove putent.

[19] *Aviani Fabulae, https://www.thelatinlibrary.com/avianus.html*

Forte canis quondam, nullis latratibus horrens,
Nec patulis primum rictibus ora trahens,
Mollia sed pavidae submittens verbera caudae,
Concitus audaci vulnera dente dabat.
Hunc dominus, ne quem probitas simulata lateret,
Iusserat in rabido gutture ferre nolam.
Faucibus innexis crepitantia subligat aera,
Quae facili motu signa cavenda darent.
Haec tamen ille sibi credebat praemia ferri,
Et similem turbam despiciebat ovans.
Tunc insultantem senior de plebe superbum
Adgreditur tali singula voce monens:
Infelix, quae tanta rapit dementia sensum,
Munera pro meritis si cupis ista dari?
Non hoc virtutis decus ostentatur in aere,
Nequiciae testem sed geris inde sonum.“[20]

Bajka vypráví o psu, který se plížil za lidmi a kousal je do nohou. Jeho pána to trápilo, a tak mu nechal ukovat zvonek, který na psa přivázal, aby lidé poznali, že se zvíře blíží. Pes, který si myslel, že je ten zvonek odměnou, vyrazil na tržiště a chlubil se jím na všechny strany. Pak však potkal staršího psa, a ten jej vyvedl z omylu sdělením, že mu řekl, že ten zvon není žádnou chloubou, nýbrž je ostudou, která hlásá jeho zlé skutky.

Ačkoliv v tomto příběhu vystupují lidé, hlavními postavami jsou stále zvířata, tedy mladý pes, který má vlastnosti hlupáka a starý pes, který je moudrý. Ponaučení vyplývající z příběhu je, že bychom se měli chovat slušně vůči druhým, jinak se nám může stát, že někdo zajistí, že se lidé dozví o našich špatných činech, což nám přivodí ostudu na veřejnosti.

Poslední bajka od Aviana, kterou zde uvedu se jmenuje *O čtyřech býcích a lvovi - De quattuor iuvencis et leone:*

„*Quattuor immensis quondam per prata iuvencis*
Fertur amicitiae tanta fuisse fides

[20] *Aviani Fabulae, https://www.thelatinlibrary.com/avianus.html*

Ut simul emissos nullus divelleret error
Rursus et e pastu turba rediret amans,
Hos quoque collatis inter se cornibus ingens
Dicitur in silvis pertimuisse leo,
Dum metus oblatam prohibet temptare rapinam,
Et coniuratos horret adire boves.
+Sed+ quamvis audax factisque immanior esset,
Tantorum solus uiribus impar erat.
Protinus aggreditur pravis insistcre verbis,
Collisum cupiens dissociare pecus.
Sic postquam dictis animos disiunxit acerbis,
Invasit miserum diripuitque gregem.
Tunc quidam ex illis «vitam servare quietam
Qui cupit, ex nostra discere morte potest.
Neve cito admotas verbis fallacibus aures
Impleat, aut veterem deserat ante fidem.“[21]

Bajka vypravuje příběh o čtyřech býcích a lvu. Čtyři býci se pásli na trávě, když se objevil lev. Chtěl je sníst, ale býci byli jednotní a společně se lvovi ubránili, ten vůči nim nic nezmohl. Lev tedy použil lest a pomocí slov je znepřátelí natolik, že se poté již nepásli spolu. A tak padli lvovi za kořist jeden po druhém.

Bajka opět uvádí jako hlavní postavy zvířata s lidskými vlastnostmi. Býci byli všichni za jedno, ale stejně jako lidé byli snadno rozeštváni slovy lstivého lva. Ponaučení, které plyne z tohoto příběhu je takové, že pokud jsou lidé jednotní, dokáží porazit každého nepřítele, pokud však stojí proti sobě, každý nepřítel je porazí velmi snadno.

2.2 Bajka v raném středověku

Období raného středověku bylo velmi turbulentní, zejména západní Evropu. Rozpadla se římská říše, nastalo stěhování národů, politická situace v Evropě byla velmi nejistá. Především období od 6. do 8. století je nazýváno jako „temná staletí“, anglicky

[21] *Aviani Fabulae, https://www.thelatinlibrary.com/avianus.html*

Dark Ages. Středisky kultury a vzdělanosti se stávají kláštery, zejména ty benediktinské. V literatuře se rozvíjí hymnická tvorba, objevují se nové žánry, jako jsou legendy, kroniky, anály. Jejich tradice pokračuje pak po celý středověk, kdežto tradice bajky je v tomto období méně výrazná. Je také psána didaktická literatura a objevují se snahy encyklopedické[22]

Právě v těchto encyklopediích je možno pozorovat příběhy se zvířecí tématikou. Isidor ze Sevilly sepsal rozsáhlé dílo *Etymologiae*, kde shrnuje vědění své doby v různých disciplínách. Každá kniha se věnuje jinému oboru, např. lékařství, umění, teologii, jazykům. Pro tuto kapitolu je však nejdůležitější kniha dvanáctá, která se věnuje světu zvířat. Isidor v ní popisuje zvířata nejen obyčejná, ale mnohdy i mýtická, a často také spojuje různé druhy zvířat dohromady. Rovněž popisuje jejich vzhled, chování a dodává krátkou historii.[23] První příklad pochází z kapitoly o šelmách a věnuje se nosorožci:

„*Nosorožec (rhinoceron) má řecké jméno – do latiny se tento výraz překládá in nare cornu (roh na nose) – a totéž znamená i monoceron, neboli unicornus, neboť má uprostřed čela jediný roh (unum cornu) o velikosti čtyř stop, a ten je tak ostrý a silný, že rozmetá a provrtá, cokoli se mu postaví do cesty. Často soupeří i se slony, zraňuje je na břiše, a tak je skolí. (13) Má takovou sílu, že ani sebezdatnější lovci nejsou s to jej lapit. Ale ti, kdo popsali povahy zvířat, tvrdí, že když jde jednorožci naproti panenská dívka a otevře mu svou náruč, zkrotle do ní položí hlavu a takto zklidněného a bezbranného jej lze chytit.*“[24]

Dostává se nám tu souborného výkladu, jak nosorožec vypadá a co dělá. Isidor jej však také spojuje s mýtickým zvířetem jednorožcem. Je zde také přiložen krátký příběh o tom, jak se dá polapit. Nejedná se však o příběh alegorický, tedy že by nosorožec, či jednorožec zastupovali nějakého člověka, a ani nepřináší morální ponaučení. Krátký příběh na konci příslušné pasáže má formu krátkého narratia. Podobně na tom může být i druhý příklad, který je z kapitoly pojednávajících o plazech a kde Isidor mluví o bájném zvířeti, které nese název drak:

[22] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013, s 37-39.
[23] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*, s 56-57.
[24] ISIDOR ZE SEVILLY, svatý,. *Etymologie XII.* 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004, s 75.

„*Drak (draco) je větší než ostatní plazi, snad dokonce větší než všechna zvířata, co jich na zemi je. Řekové jej nazývají* δράκων *(drakón); odtud také přešlo do latiny pojmenování draco. Drak se často vzdaluje od své sluje, vznáší se do vzduchu, a tak jej víří. Na hlavě má chocholku, má malou tlamu a úzké nozdry, jimiž nasává vzduch a také vyplazuje jazyk. Jeho síla nespočívá v zubech, ale v ocase; ublíží spíše úderem než tlamou. (5) Neškodí jedem; jed prý totiž k zabíjení ani nepotřebuje, protože každého usmrtí svým stiskem. Ani slon při veškeré své tělesné mohutnosti před ním není v bezpečí; drak se totiž schovává podél pěšinek, po nichž obvykle sloni chodívají, zaplétá do smyček jejich nohy a pak je udusí. Rodí se v Etiopii a v Indii, kde panuje velké vedro.*“[25]

I zde Isidor představuje původ označení zvířete, a také jeho zvyky. Dovídáme se, pomocí krátkého příběhu na konci textu, že drak loví slony. Jedná se o narratio, ne bajku. Ačkoliv v příběhu vystupuje drak a slon, zastupují zde jen sami sebe, to je zvířata, a ne lidi. Také zde nenalézáme žádné morální ponaučení.

Mezi žánry, které jsou odvozené od bajek, je možné zařadit zvířecí epos. Jedná se o epickou skladbu, kde místo lidí jsou zasazena do rolí hlavních aktérů zvířata s lidskými vlastnostmi. Příkladem tohoto žánru je epická básnická skladba, která nese název *Ecbasis cuiusdam captivi per trologiam.* Toto dílo není pouze epizodní, ale má souvislý epický děj. Ve skladbě je možné najít výpůjčky od různých básníku antiky, či období raného křesťanství.[26] Následující text je shrnutím tohoto rozsáhlého díla:

„Fabulí je dobrodružství telete, které uteklo ze stáje a dostalo se do moci vlka. Ten je zavře do svého doupěte, aby je později sežral. Již zde máme alegorickou postavu nezkušeného mnicha, který opustil bezpečí kláštera. Ve vlkově doupěti chystají jeho služebníci, vydra a ježek, hostinu, jejíž menu je zajímavé z lexikografického hlediska. Mezitím ale pes vyvolal poplach a zvířata, vedená lišákem, se shromáždí před vlčím doupětem. Tato situace je příležitostí k tomu, aby lišák vysvětlil dávné nepřátelství mezi ním a vlkem, což je téma vnitřní novely (vv 392-1096, tedy značná část celého díla). Poté pokračuje hlavní děj, kdy dojde ke střetu mezi oběma skupinami zvířat, ježek s vydrou utečou a tele se může vrátit k matce.“[27]

[25] ISIDOR ZE SEVILLY, svatý,. *Etymologie XII,* s 103-105.
[26] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*, s 121.
[27] *Tamtéž*, s 121.

Můžeme vidět, že v hlavních rolích jsou zvířata, která mají lidské chování. Tedy jedná se o alegorickou skladbu. Také je zde přítomné určité morální poučení, tedy to, že pokud opustí člověk svůj domov, měl by si dávat pozor na různá nebezpečí, která může skýtat venkovní svět. Dá se tedy říci, že toto dílo je svou formou zvířecí alegorický epos, ale obsahem má k bajce velmi blízko.

2.3 Bajka ve vrcholném středověku

Ve vrcholném středověku nastává období, kdy je latina opět na výsluní. Zejména století 11. a 12. se dají označit jako stříbrný a zlatý věk středolatinské literatury. V 11. století se začíná s překlady řeckých a arabských textů do latiny, ve 12. století potom nastává období rané scholastiky, a mnohdy se také mluví o renesanci 12. století. Díky rozvoji latinské literatury, se rozvíjí i produkce v národních jazycích. Zástupci tohoto proudu jsou například Maria de France či Chretiene de Troyes.[28]

Už v období raného středověku je možno sledovat počátky žánru, který z bajky vychází, a tím je zvířecí epos. Příkladem tohoto žánru je dílo známé pod titulem *Ysengrimus*. Jeho text byl napsán v polovině 12. století, jeho autorství je připisováno Nivardovi z Gentu. Příběh eposu se točí kolem nepřátelství vlka Ysengrima a lišáka Reinarda, kteří společně zažívají různé nevšední příhody. Autor podle všeho znal velmi dobře Ezopovy bajky a čerpal také z lidové ústní tradice.[29]

Příklad, který zde uvedu, pochází z překladu ze starofrancouzského textu, který tento epos Ysengrimus zachycuje:

„Tak jednou přišel, pln jsa vředů,
ke strýci Lišák na besedu.
„Synovče," pravil vlk, „co je ti?"
Pro samý vřed tě neviděti!"
„Ach," Lišák řek, „jsem nemocen."
„A jed´s už něco v dnešní den?"
„Ne, pane, nejed, nemám chuť."
„Hrzano, paní, vzbuď se, vzbuď!

[28] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013, s 156-161.
[29] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*, s 168-169.

Vstaň, ať mu pečeš hnedlinky
slezinu a dvě ledvinky!“
Lišák nic neřek ani, nu -
byl by měl radši slaninu.
Pod střechu maně popatří,
zahlédne špeku šrůty tři.
Mrk po nich očkem řka si: „Och,
vás hlupák jen tam schovat moh!-
Aj, ty můj strýčku důvěřivý,
věř, sousedé jsou zlí a lstiví:
Zahledí ti na slaninu
a dostanou hned laskominu.
Rychle je sundej tam z té stěny,
tvrď, že to byli ukradeny.“
Řek Yzengrin: „Strach neměj, pane,
na ty se nikdo nedostane.“
Zasmál se Lišák: „To je právě
že máš je tu jak na výstavě-
vždyť někdo ti je může vzít!“

Řek Yzengrin: „Jen nech je být-
ty nevisí zde, to mi věř,
pro bratra ani pro neteř,
jen pro ženu a pro mne, hochu,
a pro mámu a tátu trochu.“
Neminul ani dlouhý čas,
a Lišák tajně přišel zas,
do jeho domu, když tam spal,
potichu dveře otvíral,
a ježto jejich skrýš měl známu,
tři šrůtky potmě sebral s trámu
a k sobě domů si je vzal;

tam na kousky je rozřezal
a v slamníku je držel vskrytu.
Yzengrin povstal za úsvitu;
hned poznal, že tam zloděj byl
a šrůtky tři mu uloupil.
„Hrzano," zvolal, „drahá paní,
jak ohavně jsme oklamáni!"
Na nohy skočí jeho žena
nahá a celá vyjevená
a zvolá: „Bože, kdo to byl,
kdo ničemně nás oloupil?"
Co pomyslit si, nevěděli,
a podezírat koho měli?

Jak doporučovat to slyšel,
po jídle Lišák na vzduch vyšel
a mimochodem k nim zašel.
V zoufalství svého strýce našel.
„Co je vám strýčku?" řekl mu ten
filuta lstivý, „jste ňák smuten."
„Synovče," řek, „jsem smuten vskutku,
že ztratilo se tré mých šrůtků,
a to mě rmoutí moc a mrzí."
„To hodí se," řek Lišák drzý,
„teď rozhlašujte všude jen,
že jste byl o ně okraden,
a už je na vás nevymámí
příbuzní ani dobří známí."
„Synovče drahý," vlk mu řek,
„z té ztráty cítím zármutek."
Však Lišák řek: „Já slýchával:
Kdo nejvíc pláče, nemá žal.

Schoval jste si je asi celé,
pro příbuzné a pro přátele.“
„Ha,“ zvolal vlk, „mluv, jak se sluší!
Při tvého otce svaté duši,
nevěříš, co ti povídám?“
„Jen mluvte, všechno věřím vám.“
Hrzana také řekla: „Ech,
zdá se, že nejste při smyslech:
Kdybychom si je byli skryli,
přec bychom o tom nemluvili!“
„Paní, vždyť to se o vás ví,
že plni lsti jste, chytráctví.
Vy předstíráte ztrátu jen;
dům nechali jste otevřen,
a kdo vám věří, ať tam běží.“
„Lišáku, došlo ke krádeži!“
„Že by tu bylo pobertů?“
„Mně, brachu, není do žertů,
neboť já nerad, byť jen špetku,
utrpím škody na majetku.“
Zvesela Lišák, šel si dá,
ty dva tam smutné zanechal.“[30]

Tento příběh velmi dobře reprezentuje skutečnost, jak probíhala komunikace i vztah mezi dvěma hlavními aktéry, Lišákem (Reinardem) a vlkem Yzengrinem. Vypráví o tom, jak si Lišák všiml slaniny, na kterou měl velkou chuť a která byla vystavena na odiv všem návštěvám. Lišák mazaně varuje a dává rady vlkovi Yzengrimovi, že mu ten kus masa někdo ukradne, protože sousedům se nedá věřit a ať tedy vyhlásí, že mu maso někdo ukradl, protože potom už po něm nikdo nezatouží. Lišák však už nedodává, že nejméně se dá věřit jemu. Vlk Yzengrim jeho rady nedbá. V noci, když vlk i jeho manželka spí, Lišák maso ukradne, schová, a když jde okolo naříkajícího vlka, chválí ho, že si vzal jeho radu k srdci. Vlk však nechápe, proč mu

[30] *Román o Lišákovi.* 1. vyd. Praha: Odeon, 1973, s 15-17.

Lišák nevěří. Tento příklad anekdoty je dokonce možné označit i za bajku. Hlavní postavy jsou zvířata, vlk a lišák, a tento příběh nám může také poskytnout i morální ponaučení. V příběhu je ono morální ponaučení zároveň varováním před mazanými lidmi, obzvláště, když jsou to vaši známí. Může zde být však i jiné ponaučení, to je, že pokud člověk nedbá na radu bližního, může ho to stát hodně, v případě Yzengrima to bylo maso, které si schovával pro sebe a svou ženu.

Varující příběhy lze však nalézt i v jiných dílech, například ve sbírkách středověkých exempel Caesaria z Heisterbachu. Právě ze sbírky s názvem *Vyprávění o zázracích* je i následující příklad:

„*V Utrechu se letos zloději vloupali do sakristie v kostele svatého Martina a odnesli si spolu s některými cennostmi velice vzácný kříž, zdobený drahokamy a zlatem. Lupičů bylo víc, a tak svěřili ten kříž dvěma, a ostatní odešli s dalšími poklady. Když se ráno o té svatokrádeži dozvěděl biskup a kanovníci, bylo jim velice líto zvlášť toho kříže, protože v něm byla částečka kříže Páně, a tak po všech možných cestách rozeslali vojáky, aby uprchlíky pronásledovali. Ovšem ti, kteří nesli kříž, kráčeli po veřejné silnici, a když k nim vojáci přišli, z ničeho zlého je nepodezřívali a minuli je. Ale Kristus, proti němuž se zloději prohřešili, je zbavil zdravého rozumu a zastavil je, takže se odchýlili od silnice, vlezli do močálu a nemohli kupředu, ať šlapali, jak šlapali. Druhého dne se vojáci vrátili, a když je uviděli skoro na témž místě, a navíc jak šlapou v blátě, podivili se a řekli si: „To jsou ti, které jsme tady nechali včera!“ Jeden voják na ně zavolal: „Dobří muži, jdete špatně, proč nejdete na normální silnici?“ ale oni odpověděli: „Jdeme dobře, o naši cestu se nestarejte!“ Tu z Božího vnuknutí řekl jeden z vojáků svým druhům: „Tohle něco znamená, možná jsou vinni, zadržme je!“ Když k nim vojáci sestoupili, zloději kříž ponořili do močálu, a když se jich ptali na krádež, odpověděli: „Sebrali jsme ten kříž a víme, kde je, ale neujistíte-li nás, že nám zachováte život, neřekneme vám o něm.“ A dál? Přivedou je před biskupa, kvůli kříži jim slíbí beztrestnost, oni kříž ukáží, je přinesen zpět, zloději jsou vyvedeni z provincie. Ale protože Spravedlivý soudce nenechá žádný hřích nepotrestán a často trestá hřích pomocí hříchu, dopustil, aby se nazítří zase vloupali do kostela, a při tom byli chyceni a pověšeni.*“[31]

[31] CAESARIUS DE HEISTERBACH, *Vyprávění o zázracích: středověký život v zrcadle exempel.* Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009, s 246.

Toto středověké exemplum v sobě mísí několik druhů anekdot – narratio, bajku, exemplum a testimonium. Ačkoliv se jedná o příběh s morálním ponaučením, což by nejvíce odpovídalo bajce, převažující je zde silný náboženský element. Příběh tak upozorňuje na skutečnost, že Bůh nenechá hříchy nepotrestané. Také zde chybí alegorie zvířat, tedy že postavami jsou lidé, a ne zvířata s lidským chováním. Z těchto důvodů se tedy příslušná anekdota nejvíce blíží testimoniu, které má za úkol přivést lidi blíže k Bohu.

2.4 Bajka v pozdním středověku a na počátku humanismu

Bajky byly velmi živým žánrem i nadále, proto byly také postupně překládány do národních jazyků. Nejčastěji převládaly bajky, které původně napsal Ezop, ale do latiny je převedl Phaedrus. Později byl velmi cenným zdrojem bajek ve středověku rozsáhlý soubor nazvaný *Romulus*, pocházející ze 12. století. Jeho autor je označován jako Anonymus Neveleti. Bajky v něm obsažené se posloužily jako inspirační zdroj pro zápisy ve *Sborníku hraběte Baworského*, kde se nám uchovaly bajky v podobě, kterou zde přiblížíme na několika příkladech.[32]

První bajka, kterou zde uvádíme, se jmenuje O ovci, psu a vlku, a vypráví o sporu, který mezi sebou vedli:

„*Viz, kterak svět tento blúdí,*
že již každý křivdu súdí.
Kde si, pravdo, se skryla?
Křivda veš svět oslepila,
pro malý dar súd převrátí,
jakož se tuto dává znáti:

Když pes ovci k súdu pudí
a vlk sedieše za súdy,
nevinnú ovečku vzrudi,
když proti něj tu řeč vzbudi

[32] EZOP, *Ezopovy bajky; Katonova dvojverší ; Rada otce synovi.* Vyd. 1. Brno: Atlantis, 1999, s 287-302.

řka: „Tys u mne chléb zajala,
oplatitis mi nedbala.“
Poče ovce řeči té přieti,
řkůc: „Nynie chci tak přisieci.“
Podle psa luňák stáše,
sup také vlku pomáhaše.
Vlk se na ovci oboří,
řka: „Náhle se psu pokoří!
Chléb, jenžto´s psu slíbila,
aby jemu odplatila.“
Hrdlička s ovčičků bieše
a tak tomu sboru pravieše:
„Ovčička u psa nic nezajala,
aniž má co, jenž by dala.“
Všickni ovci povinichu
a jí v záplatu porobichu.
Jakž horúcí zima koli,
však svů vlnu s sebe sholi,
ač i spravedlivě neumie dáti,
prodavši pak vlnu i zaplati,
Ukrutně ji zima smútí,
svého rúnce naha jsúci.
Sepe fidem falso mendicat inherencia teste,
sepe solet pietas criminis arte capi.
Často křivý právo drží,
křivým svědkem jej obdrží,
často dobrota ponikne,
když v zlobná osidla vnikne“[33]

Jedná se o bajku, jejíž hlavní postavy jsou zvířata s lidskými rysy. Na závěr je dodáno i obvyklé morální ponaučení, které bychom si měli odnést z příběhu. Bajka vypráví o tom, jak se pes soudí s ovcí a vlk je soudcem. Pes nařkne ovci z toho, že u něj

[33] EZOP, *Ezopovy bajky; Katonova dvojverší ; Rada otce synovi,* s 20-21.

jedla, ale nic mu nedala nazpět. Ovce mu tedy poté dá svou vlnu na prodej. Poté je jí ale veliká zima. Poučení u těchto bajek se nalézá na konci a je uvedeno latinsky a staročesky. V tomto případě mluví o tom, že dobrý člověk strádá, když se dostane mezi zlé lidi.

Následující příklad, který zde uvedu, nese název O nadýmání země a o myši:

„Neroď se té hrozy báti,
jenž v své moci nemož státi.
Řiedko tě ten pes ujiedá,
jenž se na tě štěkem jeda.
Mlčenlivý pes svů zdobů
velmi spieše trhne tebú.

Na poli se země dmieše
a vzhóru se velmi spieše,
ono dutie poče kvietliti,
že chce svój plod poroditi.
Vstrašichu se ženy, mužie,
mníce zahynúti juže.
Na to se ta země dmieše,
že světu divy dáti chtieše.
On lid hlúpý po če se báti
a blíž tu nesmieše státi.
Země myš malů vyvrže,
všemu lidu smiech se vztrže.
Ještě dřieve za strach mějiechu,
tomu se již všichni smiechu.

Sepe minus faciunt homines, qui multa locuntur,
sepe gerit nimios causa pusilla metus.
Často ten najméně škodí
jenž rád mnoho řečí plodí,

často přielišný strach činí,
malá věc, když kto zaviní.“[34]

V této bajce se hovoří o tom, jak země se na poli zvedá, a lidé jsou z tohoto úkazu vystrašení a neví, co si počít. Jsou čím dál více naplnění strachem, a země, tedy půda na poli, se stále více zvedá a nakonec z ní vyleze jen malá myš. Strach lidí se změní na smích. Zvětšující se zemina na poli a myš jsou zde alegorickým vyjádřením strachu a úlevy, která nastane, když strach zmizí. Ponaučením tu je, že člověk má častěji strach z věcí maličkých, myšleno i problémů, než z potíží velkých.

Poslední bajka v této kapitole nese název O háji a sekyře:

„Svrchní básní svěda tato,
aby ty, zapomínaje na to,
i nesílil vraha svého,
jenž by rád zhubenie tvého.
Panuje-li jeho vrah komu,
jediná smrt hodna tomu.

Jako kdežto sekyra bieše,
ta topořiště nejmějieše.
Nelze jie bylo co sekati,
poče se s ní muž k lesu bráti,
a chtě on nasaditi,
poče topořiště prositi.
Les jemu povolí držadla,
je se muž séci bez rádla.
Všeliké dřevo srúbí,
potře lesu poval hrubý.
Les povědě: Již zahynu,
sám sobě dávaje vinu.
Již mě smútí chlapie ruka,
z mého daru jest mě muka.“

[34] EZOP, *Ezopovy bajky; Katonova dvojverší ; Rada otce synovi,* s 59.

Unde perire queas, hostem munire caveto.
Qui dat, quo pereat, quem iuvat hoste, perit.
Odkavadžť móže núze přijíti,
vraha tiem neroď hraditi.
Jenž svému vrahu pomoc dává,
spravedlivě se jemu dostává.“[35]

Bajka vypráví o tom, jak jeden muž, který chtěl topůrko na sekyru, se vydal prosit les. Les mu vydal topůrko, ale nepředpokládal, že se muž se sekyrou obrátí proti němu samotnému. Les tedy zničil sám sebe. Les je v této bajce alegorickým ztvárněním člověka, který nemusí být nutně hloupý, ale dá na radu nepřítele a jeho nepřítel jej vlivem této rady zničí. Ponaučení v této bajce spočívá v tom, že člověk má uvažovat nad tím, komu a jak pomáhá, jinak je možné, že si přivodí vlastní zkázu.

[35] EZOP, *Ezopovy bajky; Katonova dvojverší ; Rada otce synovi,* s 111.

3. Exempla a testimonia mezi pozdní antikou a humanismem

3.1 Exemplum a testimonium v pozdní antice

Exempla i testimonia byla velmi rozšířeným druhem anekdoty, a ačkoliv bylo období pozdní antiky, co se literatury týče, úpadkové, lze tyto druhy najít v mnohých dílech.

Jedním z autorů pozdní antiky je Claudius Claudianus, v jehož dílech je možné nalézt právě tyto druhy anekdot. Následující dva příklady, které zde budou uvedeny, pochází z jeho díla *Únos Proserpiny* (Persefony). Toto dílo pojednává o tom, jak bůh podsvětí Pluto (Hádes) unesl Proserpinu, dceru bohyně Ceres (Démétér) a vzal si ji za manželku.[36]

V prvním příkladu můžeme vidět, jak se Pluto snaží přesvědčit Jupitera o tom, že i on má právo na to mít manželku a zároveň mu vyčítá jeho záletnictví:

„*Což nade mnou, strašlivý bratře,*
máš tak veliké právo? Což nepřejný osud mi odňal
s nebem i sílu? Což tím, že zbaven jsem denního světla,
ztratil jsem odolnost v boji? Či myslíš si o mně, že já tu
jenom netečně ležím? Že netasím kyklóplské zbraně
a že výšiny vzdušné jen jalovým hřímáním šálím?
Cožpak ti nestačí to, že vlídného světla jsem vzdálen,
trojitou ztrátou že trpím, když úděl jsem nejnižší dostal
končiny neutěšené, však tebe i Zvířetník luzný
zdobí a měnivý jas hvězd polárních září kol tebe.
Dokonce v sňatku mi bráníš? Vždyť v sinou milostnou náruč
choti své Amfitríty se přivinout může i Neptun.;
tebe, když metáním blesků jsi unaven přijímá ve svém
sesterském objetí Juno. Nač líčit, jak Létó a Ceres
potají zhřešily s tebou, i vznešená Themis. Jsi velmi
plodný a blažený zástup tvých dětí tě zdobí. Já ale
neslavně v paláci sirém, pln zármutku, nebudu nikdy

[36] CLAUDIANUS, Claudius. *Únos Proserpiny: a jiné básnické skladby*. Přeložil Jana NECHUTOVÁ. Praha: Svoboda, 1975. Antická knihovna, s 15-51.

jedinou zástavou lásky se v nevlídných starostech těšit?“[37]

V tomto případě, se jedná o exemplum, neboť jde o výrok boha Plutona a také slovně vyjadřuje určitou událost, tedy to, co předcházelo únosu Proserpiny (Persefony). Pluto je ze své osamělosti zoufalý, trpí samotou, a tak chce přesvědčit Jupitera o své pravdě, a to i pomocí toho, že Jupiterovi připomene, že i on sám je velmi často nevěrný Junoně, ať už s ostatními bohyněmi, či ženami na zemi.

Další příklad, jak již jsem uvedl´, pochází taktéž ze skladby Únos Proserpiny:

„*Odvážná Proserpina již směřuje k vlhkému háji,*
z podnětu Venuše lstné a pustila z mysli i starost
matčinu (Osud to chtěl!). Však třikrát zlověstně vrzly
dveře při otevření a Etna osudu znalá
třikrát zalkala žalně svým duněním budícím hrůzu.
Dívka však znamením zlým ni úkazem děsným se nedá
zadržet: zároveň k cestě se připojí družina sester.“[38]

Zde se jedná o testimonium. Jak již bylo napsáno v kapitole terminologie, testimonium má v lidech vzbuzovat víru. U tohoto konkrétního případu je to víra ve znamení, tedy opakované vrzání dveří, či zalkání sopky Etny. Tato znamení měla být varovným signálem pro Proserpinu. Ta však na ně nedbá a bez obav směřuje k háji. Právě tam je později unesena do podsvětí Plutonem, který si ji později bere za manželku.[39]

Příklady, jež budou následovat, pocházejí převážně od křesťanských autorů či učenců. To znamená, že do popředí je kladen důraz na víru v jediného Boha. Křesťanským autorům také mnohdy vadily zvyklosti z antiky, které považovali za pohanské. Tertullián například napsal dílo *O hrách*, kde vyjadřuje negativní postoj ke hrám, především těm, které probíhaly v amfiteátrech. Měl totiž za to, že mají negativní dopad na křesťany. Další příklad pochází právě z této jeho knihy:

„*V obou případech navíc možná někomu přijdou vhod názory pohanů, kteří proti nám v této věci obvykle argumentují následovně: podobná vnější potěšení očí a uší*

[37] CLAUDIANUS, *Únos Proserpiny: a jiné básnické skladby*, s 18.
[38] CLAUDIANUS, *Únos Proserpiny: a jiné básnické skladby*, s 24-25.
[39] *Tamtéž,* s 29-36.

prý vůbec nejsou na překážku náboženství, které se týká ducha a svědomí, pravého Boha prý lidská zábava neuráží, a pokud je vůči němu zachována bázeň a úcta, bavit se v čase a místě k tomu určeném není žádný hřích. Já se naopak chystám dokázat právě to, že tyto věci nejsou slučitelné ani s pravým náboženstvím, ani s pravou poslušností pravého Boha"[40]

Jedná se o testimonium, neboť zde Tertullián chce lidi přivést blíže k víře v Boha. Také zde uvádí argument jeho protistrany – tedy pohanů – aby lépe dosáhl svého. Nám, kteří žijeme v dnešní době, tento argument nemusí připadat jako chybný, či mylný, ale spíše jako platný pro všechny lidi v současném světě a naopak Tertullianův pokus o jeho vyvrácení se nám může jevit, jako zcela nepotřebný a zbytečný.

Druhý příklad vypráví o původu her:

„*Timaios tvrdí, že Lýdové, kteří odešli z Asie, se pod vedením Tyrhéna, jenž v boji o trůn ustoupil svému bratrovi, usadili v Etrurii. Zde pak pod záminkou kultovních praktik zavádějí mezi svými dalšími pověrečnými obřady i hry. Římané si z Etrurie povolali a vypůjčili umělce i označení her, takže hry (ludí) byly nazývány po Lýdech (Lýdí). Varro sice slovo ludi („hry") odvozuje od ludus („žert"), tj. od lusus („žertování"), stejně jako byli ludii nazýváni luperkové, protože běhali sem a tam a tropili si žerty (ludendo), ale toto žertování mladíků patří podle něj přesto ke slavnostem, chrámům a náboženským úkonům. Ale nechám již stranou původ slova – vždyť původem věci je modloslužba*."[41]

Forma anekdoty použitá v tomto případě je exemplum. Jedná se totiž dokonce o dva výroky osobností – Timaios a Varro – spojené v jeden celek sloužící k lepšímu pochopení slova hry. Vypráví jednak o tom, odkud Římané převzali své hry, ale také o původu slova. Tertullián však za základní téma her, jak píše na konci této citace, považuje modloslužbu. Tedy uctívání nějakého jiného předmětu či věci, namísto trojjediného Boha.

Jako poslední v této části uvedu anekdotu z díla Vyznání, které napsal Aurelius Augustinus, lépe známý jako svatý Augustin. V tomto příkladu popisuje vidění své matky Moniky, které prý měla ve chvíli, když začala považovat Augustina, kvůli jeho divoké nespoutanosti a tomu, čemu věřil, za ztraceného:

[40] TERTULLIANUS. *O hrách: De spectaculis*. Přeložil Petr KITZLER. Praha: Oikoymenh, 2004. s 93.
[41] TERTULLIANUS. *O hrách: De spectaculis,* s 111-115.

„*Ve snu viděla, že stojí na jakési dřevěné lati, a že k ní přichází zářící mladík, který se na ni radostně usmívá, zatímco ona je smutná, ponořená do zármutku. Ten mladík se jí zeptal, proč je tak zarmoucená a denně pláče: ne proto, aby se to dozvěděl, ale jak tomu bývá, aby ji sám poučil. A ona odpověděla, že pláče nad mojí záhubou, a on jí přikázal, aby se uklidnila a vyzval ji, ať se pozorně podívá, protože uvidí, že tam, kde je ona, jsem i já. A když se tam pozorně podívala, viděla mě stát vedle sebe na stejné lati*."[42]

Zde můžeme s naprostou jistotou říci, že se jedná o testimonium, neboť Augustin chce s jeho pomocí více utvrdit víru křesťanů v trojjediného Boha. Proto sdílí se všemi vidění, jehož se ve snu dostalo jeho matce Monice. Onen zářící mladík, jehož ve snu viděla, mohl být Bohem Otcem, Ježíšem, Duchem svatým, či dokonce nějakým andělem. Ale právě tento mladík jí pomohl uvědomit si, že její syn není nikdy ztracen, ale nachází se na stejné dřevěné lati – což mohlo být vyjádření života křesťana.

Tato anekdota též uzavírá podkapitolu exempla a testimonia v pozdní antice, můžeme zde vidět posun v tématice. Tento posun souvisí především s nástupem křesťanství a postupným vymizením polyteistického náboženství, což má za následek též menší počet lidí věřících v původ světa podle antické mytologie. Tyto druhy anekdoty lze nalézat v latinské literatuře i v dalších obdobích.

3.2 Exempla a testimonia v raném středověku

Literární druhy exemplum i testimonium pokračují ve svém vývoji i v období raného středověku. Prvním obdobím středověku se často přezdívá „temná století", důvodem tohoto označení je nestálá politická situace ve světě způsobená stěhováním národů, politickou roztříštěností Evropy a přechodem od kmenových struktur ke státním formám – monarchiím, v jejichž čele je král. Kontinuita literárního vývoje se udržuje v prostředí klášterů.[43] V pozdějších století potom dochází k ustalování literární tradice a také jejímu dalšímu vývoji. Začíná se s překládáním děl z latiny, vnikají nové žánry, jako jsou legendy, sekvence a další.[44]

[42] AUGUSTIN. *Vyznání*. Přeložili Ondřej KOUPIL, Marie KYRALOVÁ, Pavel MAREŠ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015, s 85-86. ISBN 978-80-7195-189-6.
[43] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013, s 39-40.

První anekdoty, které zde uvedu, pocházejí z díla *Filosofie utěšitelkou*, které napsal během svého pobytu ve vězení Boethius. První příklad pojednává o různých filozofech a jejich koncích:

„Jestliže nevíš nic ani o Anaxagorově útěku, ani o Sókratově jedu, ani o mučení Zénónově, protože se to stalo v cizině, mohl bys aspoň znát lidi, jako byl Canius, Seneca nebo Soranus, jejichž památka není ani příliš stará, ani málo slavná. Ty nestrhlo do zkázy nic jiného, než že byli vychováni v mém duchu a zdáli se proto zcela jiní, než odpovídalo sklonům ničemných lidí. Proto se vůbec nemusíš divit, jestliže nás, jichž hlavním cílem je nelíbit se nejhorším, vichřice dující kolem nás ženou sem a tam tímto mořem života.“[45]

Jedná se o exemplum, neboť se zde Filozofie nesnaží přiblížit Boethia k víře, ale dává mu příklady jednotlivých filozofů i jejich nešťastných konců. Vysvětluje mu také, že tyto nešťastné události se dějí všem, kteří se s Filozofií kdy zapletli. Není to její vina, ale vina těch, kteří tyto filozofy odsuzují k smrti kvůli jejich myšlenkám, kvůli nimž jsou filozofové životem vláčeni sem a tam jako mořské vlny.

Druhá anekdota vypráví o tom, jak Boethius vyčítá svou současnou situaci Filozofii:

„Tu jsem sebral své duševní síly a řekl jsem: „To není příkrost štěstěny zuřící proti mně dost zřejmá sama o sobě a je třeba ještě ji připomínat? To na tebe vůbec nepůsobí sám vzhled tohoto místa? Je snad tohle knihovna, kterou sis sama vybrala v mém domě jako nejbezpečnější sídlo a v níž jsi často sedávala a rozmlouvala se mnou o poznání věcí lidských i božských? Vypadal jsem snad takto a tvářil jsem se takto tenkrát, když jsem s tebou zkoumal tajemství přírody, když jsi mi rýsovala dráhy hvězd, když jsi formovala mé mravy a celý můj způsob života podle vzoru nebeského řádu? Takovouhle odměnu si od tebe odnáším za svou poslušnost?“[46]

Jedná se o exemplum, neboť Boethius v něm popisuje svoji současnou situaci a v rozhořčení nad tím, jak jej Filozofie utěšuje, ji vytýká svůj stav a ještě mnohem více

[44] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013, s 111-112, 127-128.
[45] BOËTHIUS, Anitius Manlius Torquatus Severinus. *Filosofie utěšitelkou*. Přeložil Václav BAHNÍK. Praha: Vyšehrad, 2012, s 14.
[46] BOËTHIUS, *Filosofie utěšitelkou*, s 16.

jej mrzí to, že by právě ono vězení měla být odměna za všechno, co pro Filozofii vykonal. Také zmiňuje své zkoumání zákonů přírody, mravů a dalších oblastí.

Následující příklady pocházejí z tvorby Hrotsvithy z Gandersheimu. Hrotstvitha byla jeptiškou v klášteře Gandersheim a je také slavnou autorkou latinsky psaných her. Uplatnila se jak v historiografii, tak i v hagiografii. Ve svých dílech se velice inspirovala Terentiem.[47] Příklady pocházejí z duchovního dramatu Gallicanus.

První příklad vypráví o tom, co se stalo, když chtěl císař zabavit Gallicanovi majetek:

„Konzulové: Podívejte se, vojáci se vracejí.

Julián: Vracíte se úspěšně?

Vojáci: Těžko úspěšně!

Julián: A proč tak rychle?

Vojáci: Povíme ti to, Rozhodli jsme se do budov, které si Gallicanus ponechal, vstoupit a jako tvého příštího majetku se jich zmocnit; ale kdokoliv z nás tam vešel, stal se malomocným nebo posedlým.“[48]

Jedná se o testimonium, které má za cíl přiblížit k víře v jednoho Boha. Julián vyšle své vojáky proti Gallicanovu domu, avšak je překvapen jejich brzkým návratem. Vojáci mu vysvětlí, že když tam vešli, aby zabrali majetek pro císaře, byli mnozí z nich stiženi buď leprou, nebo je posedl zlý duch. Právě tato víra v ochranu Boží před zlem, jež zde představuje císař Julián, by měla lidi posouvat blíže k Bohu.

Druhý příklad popisuje situaci, kdy je velitel Terrentianus poslán, aby přesvědčil komorníky Konstancia, Jana a Pavla, aby se odvrátili od své křesťanské víry:

„*Terrentianus: Císař Julián, u něhož konám službu, vám, Jene a Pavle, ve své laskavosti posílá zlatou Jovovu sochu; té máte dobrovolně vonnou oběť zapálit, a pokud nebudete chtít, musíte trest smrti podstoupit.*

[47] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013, s 115-117.

[48] GANDESHEMENSIS, Hrotsvita. *Duchovní dramata: Gallicanus, Pafnutius, Sapientia*. Přeložila Irena ZACHOVÁ. Praha: Vyšehrad, 2004, s 59.

Jan: Jestli Julián, jak říkáš, je tvůj pán, žij v míru s ním a požívej jeho přízně; nám jiný není dán, jen Ježíš Kristus Pán; pro lásku k Němu si přejeme zemřít, abychom si zasloužili se z věčné radosti těšit.“[49]

Jedná se o testimonium, neboť anekdota má opět za cíl přesvědčit lidi k víře v jediného Boha. Jan i Pavel odmítají uctít zlatou sochu Jova, vyznávají svoji víru v jednoho Boha a raději chtějí podstoupit smrt, než aby měli zradit svou víru. Všechny tyto věci mají sloužit jako příklad pro věřící, aby se nevzdávali své víry i když by to znamenalo jistou smrt.

Příklady tohoto druhu anekdot lze též nalézat i u encyklopedických knih. Ukázkou takového díla jsou *Etymologiae*, které napsal Isidor ze Sevilly. V jeho díle lze nalézt velké množství nejen informací o tehdejší době, ale i anekdot. První anekdota pochází z kapitoly jeho díla *Etymologiae* věnované válce, konkrétněji zbraním. Pojednává o kyji:

„Kyji se říká cateia, což Horatius nazývá caia. Je to zbraň, kterou Galové vyráběli z co nejohebnějšího dřeva, která, když je vymrštěna, neletí sice pro svou tíži daleko, ale nač dopadne, to nesmírnou silou roztříští. A jestliže ji vyšle někdo, kdo to umí, vrací se opět k tomu, kdo ji vyslal. Zmiňuje se o ní Vergilius, když říká: „Kteří ve zvyku měli, jak Teutoni, házeti kopím (cateia).“[50]

Jedná se o exemplum, neboť nepřibližuje lidi k víře, ale ukazuje původ zbraně, kterou nazývá kyj. Také v něm cituje dva autory. Prvním je Horatius, od něhož uvádí pojmenování zbraně, a druhým je Vergilius, který popisuje zvyk Teutonů v souvislosti s touto zbraní.

Další příklad pochází z kapitoly věnované zvířatům a popisuje nám působení jedu hada, jež nese název *dipsas:*

„Jeho jed usmrcuje dřív, než ho uštknutý ucítí, takže se tvář umírajícího nestačí ani zahalit do smutku, protože jej smrt předběhne. Básník o něm říká: „Mladistvý Aulus (byl Tyrrhéňan rodem a nosil prapor) na zmiji šlápl – ta stočila hlavu a kousla ho: stěží pocítil bolest i zub...“[51]

[49] GANDESHEMENSIS, *Duchovní dramata: Gallicanus, Pafnutius, Sapientia*, s 61.
[50] ISIDOR ZE SEVILLY, svatý,.*Etymologiae XVIII.* 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2002, s 77.
[51] ISIDOR ZE SEVILLY svatý,.*Etymologiae XII.* 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2002, s 119.

Opět se jedná o druh exempla. Isidor v této anekdotě popisuje pomocí neznámého básníka účinek jedu a především to, že tento had je extrémně jedovatý. O tom též svědčí konec anekdoty, kde je popsáno, že ačkoliv Aula had uštknul, již v tu dobu nic necítil.

Einhard píše ve svém díle *Vita Caroli* nejen o životě Karla Velikého, ale také o různých znameních, jež měla být předzvěstí jeho smrti. Následující anekdota pochází právě z kapitoly věnované těmto znamením:

„*Na posledním tažení do Saska (810) proti dánskému králi Godefridovi, právě když před rozedněním vyjel v čele vojska z tábora, spatřili všichni létavici letící zprava doleva po bezoblačném nebi. Zatímco ostatní stáli v úžasu a přemýšleli nad tím, co toto znamení věští, trhnul kůň, na němž Karel seděl, hlavou silně dolů a shodil jej na zem tak prudce, že praskla spona pláště a roztrhl se opasek meče. Sloužící, kteří přispěchali, svého pána bezbranného a bez pláště, zvedli. Meč, který před pádem držel v pevně v ruce ležel na dvacet kroků daleko.*“[52]

Formou anekdoty je testimonium, které má přiblížit čtenáře k víře ve znamení, která předcházejí smrti. Tento postup převzal Einhard od Suetonia jeho biografií císařů. Testimonium nám vypráví o tom, jak Karel spadl z koně kvůli úkazu, který se objevil na obloze. Také popisuje, jak se mu zlomila spona na plášti a rozbil se mu opasek, který držel meč. Plášť i meč byly přitom symboly jeho moci, která ovšem jeho zlomením měla skončit.

Poslední anekdoty uvedené v této kapitole pocházejí z *Kristiánovy legendy*, které pravděpodobně vznikla v 10.století našeho letopočtu. Mluví se v ní o vztahu mezi Drahomírou, matkou sv. Václava a jeho babičkou Ludmilou:

„*Když to však uviděla matka řečených hochů, jež ovdověvši, užívala vladařské moci svého muže a z popudu ďáblova vzplála veškerým hněvem jedovatého srdce proti služebnici boží Ludmile a zlým podezřením byla svírána, domnívajíc se, že skrze výchovu jinochů, kterou svěřil všechen národ její tchýni, bude sama zbavena vlády a*

[52] EINHARD - *a neuniknout budoucímu věku: Vita Caroli Magni.* 1. vyd. Praha: SET OUT, 1999, s 64-65.

majetku a tato že si získá veškerou vladařskou moc. I dohodnuvši se se syny Beliálovými na přehanebném záměru, hledí vší mocí ji zahubiti.“[53]

Anekdota má formu testimonia. Z textu je vidět, že má působit na čtenářovu víru a přivést jej blíže k Bohu, nechce-li skončit jako bytost ovládaná zlem. Drahomíra je podle textu nejen popuzena ďáblem k hněvu proti Ludmile, ale také zároveň se má domluvit na usmrcení Ludmily se syny Beliála, což je opět synonym pro ďábla.

Další anekdota popisuje výročí pohřbu Ludmily a také nečekaný zázrak, jaký se při té slavnosti udál:

„*Když pak nadešel výroční den přenesení jejího svatého těla, ráčil Kristus Pán, aby oslavil jméno své a dosvědčil zásluhy své služebnice, učiniti znamenitý zázrak. Neboť, zatímco podle obyčeje zachovávaného v náboženství křesťanském, že se totiž kněžstvo shromažďuje a oslavuje památku takových událostí, po modlitbách společně zasedli, aby posílili svá těla, nějaký hoch nemocí tělesnou zesláblý a zkřivený, že vůbec nemohl vzhůru pohlédnout, když vzýval před dveřmi basiliky, kde odpočívá tělo tak znamenité paní, moc Kristovu a dovolával se zásluh této světice, najednou se narovnal a nabyl opět své bývalé síly. Vidouce to pak přemnozí, pěli chválu Kristu všemohoucímu, že ráčil skrze svou služebnici ukázati moc svou, jemuž je sláva na věky věků, amen.*“[54]

Opět se jedná o testimonium, které má za úkol posunout člověka blíže k víře v Boha. Popisuje událost, když chudý chlapec, který byl tělesně deformovaný a nemohl chodit, byl zázračně uzdraven a blahoslavil svatou Ludmilu. Také díky tomuto zázraku začali lidé ještě více chválit svatou Ludmilu a Ježíše Krista.

Poslední anekdota v této kapitole má též formu testimonia. Vypráví o zázraku, který se udál na přímluvu svatého Václava:

„*Ale ještě nějaký jiný obžalovaný byl stejným způsobem podle rozkazu uvržen do žaláře, a když svatého Václava hlasitě a s hojnými vzdechy vzýval, aby se nad ním slitoval, jako předešlému, tak i jemu spadla všechna pouta s rukou a nohou. Ale nevěříce mu, uchopili ho a prodali ho za cizí peníze do daleké země, nevědouce, že Bůh je vládce celého světa a že Hospodinova je země a plnost její, a domnívajíce se také, že*

[53] KRISTIÁN, mnich,. *Kristiánova legenda: Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily.* 1. vyd. ve Vyšehradu. Praha: Vyšehrad, 1978, s 31.
[54] KRISTIÁN, mnich,. *Kristiánova legenda: Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily,* s 55.

blahoslavený mučedník nemůže vyslyšeti modliteb lidí daleko vzdálených. Ale když ho odváděli, pro zásluhy blahoslaveného Václava spadla náhle pouta s rukou jeho a železný obojek s hrdla jeho. Ti pak, kteří ho koupili, ačkoliv to pohané byli, spatřivše tak veliký div boží, nechali ho svobodně odejíti.“[55]

Testimonium má více přiblížit lidi k víře. Člověk se z této anekdoty dozvídá, že když se přimluví k Bohu a sv. Václavovi, je možné téměř cokoliv. Navíc toto testimonium ukazuje, jak došlo k propuštění vězně, nejen obyčejného nemocného, a také to, že modlitba působí naprosto všude, a to i v cizích krajích.

3.3 Exemplum a testimonium ve vrcholném středověku

Období od 12. a 13. století našeho letopočtu bylo pro latinskou literaturu velmi plodné. V obou těchto stoletích vznikalo mnoho děl, rozvíjely se vědy, zvýšilo se množství překladů orientálních děl. Úroveň vzdělaní byla také vyšší oproti předchozím stoletím a docházelo k rozvoji scholastiky.[56]

Tradice latinských anekdot pokračuje i ve vrcholném středověku. Objevuje se zde forma středověkého exempla. Tato exempla hojně využívali kněží, kteří jimi povzbuzovali bdělost svých posluchačů a zároveň jim dávali nějaký příklad.[57]

Toto středověké exemplum je velmi blízké exemplu, druhu anekdoty, které je často popisováno v této diplomové práci, ale přesto má své odlišnosti a zvláštnosti. Pro upřesnění těchto odlišností budou využita exempla, která sesbíral či napsal Caesarius z Heisterbachu. Tyto příklady pocházejí z knihy *Vyprávění o zázracích*. Kniha je rozdělena na několik oddílů a každé exemplum má svůj název.[58] Následující příklad je z oddílu Rozhodnutí pro řeholní život:

„Z četby, nikoliv z vyprávění jsem se dozvěděl, že v Toledu studovali dva mladíci černou magii. Stalo se, že jeden z nich smrtelně onemocněl, a když umíral, prosil jej ten druhý, aby se mu za dvacet dnů zjevil. Umírající mu slíbil, že to udělá,

[55] KRISTIÁN, mnich,. *Kristiánova legenda: Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily,* s 93-95.

[56] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013, s 156-161, 234-237.

[57] CAESARIUS DE HEISTERBACH, *Vyprávění o zázracích: středověký život v zrcadle exempel.* Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009, s 17-33.

[58] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku,* s 289-290.

bude-li moci. Toho dne seděl mladík v kostele před obrazem Blahoslavené Panny a četl za duši zesnulého žalmy. Tu se mu ten nebožák ukázal a se srdceryvným nářkem vyprávěl o svých mukách. Když se ho spolužák ptal, kde je a jak se mu vede, odpověděl: „Běda mi, jsem navěky zavržen kvůli ďábelskému umění, jemuž jsem se učil, protože ono je opravdu, protože ono je opravdu smrtí duše, jak naznačuje jeho jméno. Jako svému jedinému příteli ti radím, abys této proklaté vědy nechal a abys řeholním životem činil Bohu zadost za své hříchy. Když jej ten živý prosil, aby mu ukázal co nejjistější životní cestu, odpověděl: „Neexistuje bezpečnější cesta než cisterciácký řád; ze všech lidí nejméně se dostane do pekla mnichů z tohoto řádu.“ Pověděl mu i mnoho jiného, co zde kvůli stručnosti vynechávám, protože je to zapsáno v knize Clairvauxských vidění. Ten mladík se černé magie ihned zřekl a stal se novicem a pak mnichem v cisterciáckém řádu.“[59]

Jak již bylo napsáno výše, středověké exemplum je velmi blízké formě exempla, jaká již byla k vidění v přechozích kapitolách, neboť se snaží zjednodušit různá témata pro pochopení posluchačů. Středověké exemplum je také blízké druhu anekdoty narratio svoji vyprávěcí formou a svým moralizujícím zakončením se přibližuje bajkám. Ale nejblíže má středověké exemplum k formě testimonia, a to z toho důvodu, že se snaží vzbuzovat v posluchačích víru v Boha. Středověké exemplum je tedy unikátní forma, která v sobě mísí rysy několika druhů anekdot, ale převažujícími druhy jsou právě exemplum a testimonium. Autor anekdoty předkládá v tomto příkladu život dvou mladíků, kteří jsou náhle, kvůli studiu černé magie, rozděleni smrti. Ale pouze díky nadpřirozené události se druhý mladík obrací na víru. Slova o tom, že cisterciácký řád je nejbezpečnější cesta, by bylo možno považovat i za určitý druh reklamy, neboť Caesarius byl sám mnichem z tohoto řádu.

Druhý příklad vypráví o tom, jak se jistá jeptiška vypořádala s pokušením.

„Brzy po svém rozhodnutí stát se řeholnicí byla jedna jeptiška – sama mi to vypravovala – vystavena tak těžkému pokušení, že litovala svého vstupu do řádu. Ďábel představil jejímu vnitřnímu zraku světské radovánky, o než přišla, a ukázal jí na nuzotu klášterního života, již nyní snášela, a ona z toho pokušení začala propadat trudnomyslnosti. Když už to pokušení nemohla déle snášet, jednou v noci, nepamětliva

[59] CAESARIUS DE HEISTERBACH, *Vyprávění o zázracích: středověký život v zrcadle exempel.,* s 52-53.

svého řeholního slibu, vstala z postele a chtěla odejít z kláštera; aby se dostala ven tak, že přeskočí hřbitovní zeď, přišla k Bráně vedoucí ke hřbitovu. Božím řízením se stalo, že tak silně narazila na horní trám dveří, že pro otřes mozku padla nazad a dlouho ležela jako bez ducha. Nakonec přišla k sobě a řekla si: „Kam chceš jít, ty ubožačko? Teď už jsi zaplatila, co jsi byla čertu dlužna! Vrať se pěkně do svého kláštera, protože není Boží vůlí, abys někam chodila.“ Vidíš jak milosrdně Bůh zachraňuje své lidi: tu pomocí snů, jindy nějakými znameními, jindy zase ranami. Z toho můžeš dobře vyvodit, že některá pokušení noviců i mnichů nemohou vyléčit lidská slova a příklady, ale jedině Boží moc.“[60]

Příběh exempla vypráví o jeptišce, která trpěla velkým pokušením, chtěla odejít z kláštera, ale s řešením tohoto problému jí pomohla prostá rána do hlavy. Můžeme opět vidět, že v tomto příkladu anekdoty jsou nejvíce přítomny rysy forem exempla i testimonia, které se mísí a kříží navzájem. Prvky exempla jsou obsaženy v autorově podání, kdy se autor snaží přiblížit problematiku pokušení tak, aby byla snadno pochopitelná. Prvky testimonia potom spočívají v záměru celého příběhu, který se snaží pomoci člověku ve víře. Konkrétně tak, že Bůh nám, pokud nejsme sami schopni změnit smýšlení, může pomoci nejenom sny a zjevením, ale třeba i tím, že se člověk udeří hlavou o dveře a následná bolest už jej přivede na jiné myšlenky.

Třetí a poslední středověké exemplum od Caesaria, které je v této kapitole uvedeno, pochází z oddílu o divech a zázracích a vypráví příběh kněze, který příliš pil:

„Ve vsi Berg v kolínské diecézi slouží mše prapodivný, obžerství dočista propadlý kněz. Nechci jej jmenovat, neboť doufám, že ještě může svůj život napravit. Ten má opilecký zvyk pít v létě přímo z lahve, tedy ze skleněné nádoby. Když jednou bral svou láhev plnou vína, aby někomu nalil, seděla na dně veliká ropucha. Pohled na ni ty muže strašně vylekal; divili se, jak se tam mohlo tak velké těleso dostat, protože ta nádoba se sice dole rozšiřovala, její hrdlo ale bylo dlouhé a velice úzké. Když kněz nemohl ropuchu vytřepat a nádobu nechtěl rozbít, vrátil ji, odkud ji vzal, a když se za hodinu vrátil, už v ní nic nenašel. To se ta tekutina zázračně proměnila v odpornou havěť, aby si kněz opilství zošklivil.“[61]

[60] CAESARIUS DE HEISTERBACH, *Vyprávění o zázracích: středověký život v zrcadle exempel.* Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009, s 110-111.

[61] CAESARIUS DE HEISTERBACH, *Vyprávění o zázracích: středověký život v zrcadle exempel,* s 260.

Jedná se opět o testimonium, které má za úkol přimět lidi k víře v Boha. I v tomto případě můžeme vidět, že se zde objevují prvky exempla, narratia i bajky. Anekdota hovoří o tom, jak se alkohol proměnil knězi v ruce v odpornou ropuchu. Důvodem bylo, podle příběhu, to, aby zanechal své neřesti, která jej trápila, tedy opilství a navrátil sám sobě zpět důstojnost, kterou měl vynikat jako kněz, tedy reprezentant církve.

Další příklad v této kapitole pochází z díla sv. Tomáše Akvinského *Summa contra gentiles*, v překladu *Suma proti pohanům*:

„Z uvážení skutků můžeme tedy usuzovat na Boží moudrost, jako vtisknutou v učiněných věcech jakýmsi sdílením své podobnosti; praví se totiž: „vlil (moudrost) do všeho, co vytvořil"(Sir 1, 9) Pročež žalmista poté, co řekl: „Nad mé chápání jsou tyto divy, jsou nedostupné, nestačím na to", (Ž 139,6), připomíná pomoc Božího osvícení slovy: „noc kolem mne se stane světlem (Ž 139,11), vyznává, že z úvahy Božích děl má podporu k poznávání Boží moudrosti: „podivuhodně jsem utvořen, obdivuhodné jsou tvé skutky, toho jsem si plně vědom" (Ž 139,14)."[62]

Uvedený příklad je exemplum. Tomáš Akvinský zde hovoří o Boží moudrosti a přitom se snaží najít v bibli odpovědi. Bibli zde cituje a zároveň se snaží nalézt jednoduchý výklad pro lidi. Jedná se o exemplum, protože autor se nesnaží přivést člověka blíže k víře, ale snaží se čtenáře přesvědčit o tom, že moudrost pochází od Boha.

Následující příklad pochází z knihy Petra Abelárda *Historie utrpení*. Kniha je autobiografickým vyprávěním, které sepsal Petr Abelárd sám, vypráví v ní nejen o svém vzdělání a útrapách, ale také o seznámení se s láskou svého života, Heloisou.[63] Ukázka zachycuje situaci, jak se Abelárd snažil vyrovnat s pomluvou:

„A připomíná to i blahoslavený Augustin v řeči „O životě a mravech duchovenstva": „Kdo důvěřuje svému svědomí a zanedbává svou pověst, je sám k sobě ukrutný." A rovněž výše: „Pečujme o konání dobra, jak praví Apoštol, nejen před

[62] TOMÁŠ AKVINSKÝ, svatý, *Summa proti pohanům. Sv.2.* 1. vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993. s 4-5.

[63] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013, s 203-206.

Bohem, nýbrž také před lidmi.“ Pokud jde o nás, postačí nám naše svědomí; pokud jde o ostatní, naše pověst nemá být porušena, nýbrž musí zůstat bez poskvrny.“[64]

Zde uvedenou anekdotu můžeme charakterizovat jako exemplum. Petr Abelárd se vyrovnává s tím, že utrpěl újmu na své pověsti. Uvádí zde právě citace svatého Augustina, aby skrze ně dokázal, že věhlas není to nejdůležitější, a ať už si lidé myslí cokoliv, nejdůležitější je klid jeho vlastního svědomí.

Další příklady pocházejí z knihy *Legenda Aurea*, kterou sepsal Jakub de Voragine. Jakub byl dominikánský mnich a toto jeho dílo, latinským názvem *Legenda Sanctorum,* dosáhlo ve středověku takové obliby, že bylo přeloženo do mnoha jazyků. Dílo obsahuje legendy o světcích a jejich činech, ale také popisy některých církevních svátků a významných slavností.[65] První příklad pochází z oddílu, který pojednává o sv. Mikulášovi:

„Nějaký člověk si vypůjčil od jednoho Žida jistou částku peněz, a protože nemohl najít jiného ručitele, přísahal při oltáři svatého Mikuláše, že mu co nejdříve peníze vrátí. Když dlouho dluh nesplácel, žádal Žid peníze zpátky, dlužník však tvrdil, že už je vrátil. Žid jej tedy přivedl před soud a dlužník měl své tvrzení odpřisáhnout. Ten si s sebou přinesl dutou hůl, kterou naplnil zlatými mincemi, jako by se o ni musel opírat. Když tedy měl složit přísahu, dal hůl Židovi, aby mu ji podržel. Pak přísahal, že mu už dal víc, než mu byl dlužen. Po složení přísahy si hůl vyžádal zpátky a Žid, který nic nevěděl o jeho lsti, mu ji vrátil. Když se pak ten, který Žida oklamal, vracel domů, zmohl jej cestou spánek. Na jedné křižovatce se zhroutil, přejel ho rychle přijíždějící vůz a usmrtil ho, hůl při tom praskla a zlaťáky se vysypaly. Když o tom Žid uslyšel, spěšně tam přišel a viděl, jak byl podveden. Mnoho lidí ho vybízelo, aby si to zlato vzal, on však rozhodně odmítl, ledaže by nebožtík zásluhou svatého Mikuláše vstal z mrtvých, a dodal, že stane-li se to, dá se pokřtít a stane se křesťanem. Nebožtík byl ihned vzkříšen a Žid byl pokřtěn v Kristově jménu.“[66]

Anekdota má formu testimonia. Pomocí vyprávění o tom, jak byl jeden hříšník vzkříšen z mrtvých a žid se díky tomu obrátil na víru, chce autor přivést čtenáře blíže k Bohu, prohloubit jeho víru v zázraky, ale i v přímluvu u světců. Tato anekdota též

[64] *Abélard a Heloisa: dopisy utrpení a lásky*. Přeložil Jakub PAVEL. Praha: Odeon, 1976, s 63.
[65] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*, s.
[66] JACOBUS DE VORAGINE. *Legenda aurea.* 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998, s 44-45.

odráží dobové vnímání Židů jako lichvářů, kteří půjčovali peníze na vysoký úrok a také byli zavrhováni jako „vrazi Syna Božího“. Právě proto byli ve středověku a raném novověku Židé často pronásledování, či jak vidíme v příběhu, podvody připravováni o peníze. V tomto příběhu však žid nejenže je svědkem zázraku, ale navíc se kvůli tomuto zázraku obrací na křesťanskou víru a získává zpět peníze, které mu dlužil dotyčný člověk.

Druhý příklad pochází z kapitoly o evangelistu Markovi. Podobně jako předchozí příklad, popisuje rovněž tento události, které se děly až po smrti světce. Vypráví o služebníkovi, který chtěl uctít ostatky svatého Marka:

„*Jeden člověk, který sloužil u venkovského šlechtice, chtěl navštívit ostatky svatého Marka, protože k tomu byl vázán slibem, avšak jeho pán mu nechtěl dát volno. Strach před Pánem na nebi nakonec převážil nad strachem před pánem pozemským, on odešel, aniž se s pánem rozloučil, a zbožně navštívil světce. Jeho pán se zle rozhněval a po jeho návratu poručil, aby ho oslepili. Krutého pána jeho ještě krutější sluhové poslechnou, povalí toho člověka vzývajícího sluhu Páně svatého Marka na zem a přiloží špičaté kůly k jeho očím, aby je vypíchli. Jenže pokus s kůly se nepodařil, protože se ihned zlámaly. Pán tedy nařídil, aby mu sekerami zpřeráželi hnáty a usekli chodidla, ale nezkrotné železo seker ihned změklo na olovo. Poručil tedy, aby mu železnými kladivy rozbili ústa a vyrazili zuby, ale železo zapomnělo své vlastnosti a z Boží mocí pozbylo sílu. Když to pán uviděl, užasl, prosil o milost a spolu se svým sluhou vykonal zbožnou návštěvu u hrobu svatého Marka.*“[67]

I tento příklad je testimonium, které se snaží, pomocí vyprávění o nadpřirozených událostech, přivést člověka blíže k víře. V ukázce se mluví o služebníkovi, který chtěl uctít ostatky svatého Marka, ale jeho pán mu to nedovolil. Služebník přesto odchází, protože má více obavu z Boha, než ze svého pána. Toho tato událost natolik rozhněvá, že se snaží služebníkovi ublížit, ale všechny formy zmrzačení se vůči tomuto jeho služebníku ukáží jako neúčinné. Jeho pána tyto události natolik oslní, že služebníka poprosí o odpuštění a zároveň s ním vykoná pouť k hrobu svatého Marka. Tedy na konci anekdoty dochází k opět k obrácení, nyní však nikoliv ze židovství na křesťanství, ale obrácení ve smyslu uvědomění si svých vin.

[67] JACOBUS DE VORAGINE, *Legenda aurea,* s 154-155.

Poslední příklad, který zde bude uveden, pochází ze života svaté Brigity:

„V těch dnech přišla ke svaté Brigitě jedna dívka a prosila ji o almužnu. Brigita jí řekla: „Vezmi si mou krávu!“ Ona odpověděla: „Kráva je mi k ničemu, přijdou lupiči a ukradnou mi ji.“ Brigita jí tedy řekla: „Vezmi si mé cingulum, namoč je do vody a krop jím, a ono bude uzdravovat nemocné.“ Dívka je s radostí vzala, odešla, od uzdravených nemocným dostávala spoustu peněz a rozdávala je Kristovým chudým.“[68]

Formou anekdoty je testimonium. Autor se opět snaží přiblížit lidi k víře. Anekdota vypravuje příběh o tom, jak ke svaté Brigitě přišla jedna chudá dívka a prosila ji o finanční pomoc, Brigita jí však chtěla dát krávu. Dívka to odmítla se slovy, že by ji o krávu mohli snadno okrást lupiči. A tak ji Brigita dává své cingulum a také radu, jak s jeho pomocí léčit nemocné. Dívka si přišla pro almužnu, ale na konci příběhu sama rozdávala peníze, které dostávala za uzdravení, na almužnu ostatním. Takovým příkladem pomáhala v šíření víry.

3.4 Exempla a testimonia v pozdním středověku a na počátku humanismu

První příklad anekdoty v této kapitole pochází z *Vlastního životopisu Karla IV.,* latinským názvem *Vita Karoli Quarti.* Vypráví o viděni, jehož se dostalo Karlovi IV.:

„Této noci pak, když nás spánek přemohl, ukázalo se nám toto vidění: anděl Páně se postavil vedle nás na levé straně lůžka a udeřil nás do boku řka: „Vstaň a pojď s námi!“ My pak jsme v duchu odpověděli: „Pane, nevím, ani kam, ani jak bych s vámi šel.“ A on, uchopiv nás za vlasy na temeni hlavy, vznesl se s námi do vzduchu až nad veliký šik ozbrojených jezdců, kteří stáli před jedním hradem připraveni k boji. I držel nás ve vzduchu nad zástupem a pravil nám: „Pohleď a viz!“ A hle, druhý anděl sestupující z nebe držel v ruce ohnivý meč a udeřil jednoho muže uprostřed šiku a uťal mu tím mečem pohlavní úd; a ten muž jakoby smrtelně raněn umíral v sedě na koni. Tu anděl drže nás za vlasy pravil: „Poznáváš toho, jenž byl udeřen od anděla a zraněn k smrti?“ I řekli jsme: „Pane, neznám, ani místa nepoznávám.“ Řekl: „Věz, že je to

[68] JACOBUS DE VORAGINE. *Legenda aurea.* 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998, s 385.

viennský vévoda, který byl pro hřích smilství od Boha takto raněn; nyní se tedy měj na pozoru a také otci svému můžeš říci, aby se varoval podobných hříchů, nebo vás postihnou ještě věci horší.“ My jsme pak litovali řečeného vévodu Guiga, jehož babička byla sestrou naší babičky a on sám byl synem sestry krále uherského Karla Prvního. Tázali jsme se anděla, zda se bude moci vyzpovídat před smrtí. I byl jsem velice zarmoucen. Anděl pak odpověděl řka: „Bude se moci vyzpovídat a bude živ ještě několik dní.“ Tehdy jsme viděli na levé straně šiku stát mnohé muže, oděné do bílých plášťů, jako by to byli mužové veliké vznešenosti a svatosti, a rozmlouvali navzájem pohlížejíce na šik a na to, co se stalo; dobře jsme je pozorovali. Přece se nám však nedostávalo milosti otázat se, ani anděl sám od sebe nepověděl, kdo neb jací byli ti muži tak veliké důstojnosti. A potom jsme byli rychle vráceni na své místo, když již svítila denice.“[69]

Formou anekdoty je v tomto případě testimonium. Autor textu, Karel IV., se snaží pomocí vyprávění o svém vidění přiblížit čtenáře blíže k víře v Boha. Tomu pomáhá nadpřirozená přítomnost dvou andělů. První anděl přináší Karlovi tento prorocký sen o blížící se smrti vévody Guiga, druhý anděl zde vystupuje jako vykonavatel Boží spravedlnosti, neboť podle prvního anděla se vévoda dopustil hříchu smilství. Další podpora tohoto testimonia spočívá v tom, že Karel kromě poranění vévody Guiga viděl v šiku stát i mnoho mužů, oděných do bílých rouch, z nichž vyzařovala svatost i vznešenost, tedy mohlo se jednat o svaté. Karlův sen končí nad ránem, kdy jej anděl vrátí zpět na lůžko.

Další příklady latinských anekdot pocházejí z díla Francesca Petrarky s názvem *Mé tajemnství*. První text anekdoty nám popisuje, jak se Francesco potkává ze zhmotněnou Pravdou, tedy konkrétně to, jak reaguje:

„Když jsem to vyslechl – strach mě ještě neopustil -, jen stěží jsem ze sebe roztřeseným hlasem vypravil Vergiliovy verše: Jak tě však oslovit mám, ó dívčino? - Nejsou tvá líce lidská – po lidsku zní tvůj hlas. „Já jsem ta,“ odvětila „kterou jsi v naší Africe popsal s jistou dávkou nevšední elegance; ta které jsi svým obdivuhodným uměním, a abych tak řekla, rukou básníka, s úsilím nemenším než proslulý dirkajský Amfión vystavěl na nejzazším západě, na nejvyšším vrcholu Atlasu, skvostné a překrásné sídlo. Vzchop se tedy, poslouchej již beze strachu a nechť tě neděsí, že máš

[69] KAREL IV.,l , český král a římský císař,. *Karel IV. - vlastní životopis.* Praha: Odeon, 1978, s 63-65.

před sebou tvář té, kterou jsi již dříve dosti důvěrně poznal, jak o tom svědčí tvá duchaplná slova.“ Sotva domluvila, všechno jsem zvážil a nic jiného mě nenapadlo, než že je to samotná Pravda, kdo se mnou mluví“[70]

Formou anekdoty je zde exemplum, především proto, že se autor ptá na identitu neznámé paní pomocí veršů z Vergillia. Neznámá dává Francescovi nápovědu z mytologie a mimo jiné mu také oznamuje, že už ji velmi dobře poznal. Neznámá paní jej také uklidňuje, aby se jejího zjevení nebál. Francesco sám, po promyšlení všech nápověd, dochází k závěru, že se musí jednat o ztělesněnou Pravdu.

Druhá anekdota hovoří o smrti vrstevníka, tedy konkrétně smrti někoho, kdo je nám velmi blízko:

„Protože doprovází-li někdo k hrobu svého vrstevníka, nevyhnutelně se i sám třese před propastí, do níž spadl někdo cizí, a začíná si dělat starosti sám o sebe. A stejně tak, když vidíš střechy svých sousedů v plamenech, nemůžeš být klidný, ani pokud jde o tvou vlastní střechu, neboť jak praví Flaccus: vidíš nebezpečí, jež dostihne v brzku i tebe.“[71]

Jedná se o exemplum, protože se autor snaží přesvědčit čtenáře o nevyhnutelnosti smrti, a navíc také obsahuje citaci od Quinta Horatia Flacca. Anekdota poukazuje na to, že když kolem sebe často vidíme smrt vrstevníků, tak začneme myslet i na konec svého života. Text rovněž přináší srovnání smrti s požárem ve městě, když se plameny z ostatních střech pomalu blíží k naší střeše.

Další příklad ukazuje pohled na to, jak Řekové vnímali latinský jazyk a jak zase Římané vnímali řečtinu:

„Řekové vám a vy zase Řekům rádi předhazujete nedostatečnou slovní zásobu. Seneca sice, pokud jde o slovní zásobu považuje za bohatší Řeky, Marcus Tullius však v úvodu díla, které napsal O nejvyšším dobru a zlu říká: „Já se nemohu dosti vynadivit, odkud pramení tak nápadné pohrdání tím, co je naše. Toto jistě není chvíle pro učené přednášky, ale myslím si, a často jsem to téma i probíral, že latinský jazyk nejen že není tak chudý, jak se obecně říká, ale, že je dokonce bohatší než řečtina.“ A týž Cicero,

[70] PETRARCA, Francesco. *Mé tajemství: o tajném střetu mých myšlenek :: de secreto conflictu curarum mearum.* 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004, s 63.

[71] PETRARCA, *Mé tajemství: o tajném střetu mých myšlenek :: de secreto conflictu curarum mearum,* s 95.

podobně jako v jiných dílech volá i v rozpravách, jež vedl ve svém Tuskulu: „Jak chudou slovní zásobu máš, Řecko, a přitom si myslíš, že slovy vždy oplýváš!" To řekl onen muž plný odhodlání, který si uvědomoval, že je mistrem latinské výmluvnosti, a již tehdy se odvážil pustit se s Řeckem do boje o slávu na tomto poli."[72]

Formou anekdoty je zde exemplum. Petrarca zde hovoří o boji, který spolu vedou Řekové a Římané na lingvistickém poli. Tedy konkrétně spor o šíři slovní zásoby, zda je větší v řečtině, či v latině. V tomto textu Petrarca užívá citace od Cicerona, ve kterých Cicero brání latinu a napadá řečtinu slovy o chudobě řecké slovní zásoby. Petrarca se taktéž zmiňuje o tom, že Seneca brání řečtinu a považuje ji za bohatší na slova.

Poslední anekdota od Petrarky v této kapitole vypráví o tom, jak člověkem mohou zmítat vášně podobně jako divoké bouře:

„Jako by říkal, že vášně uvrhnou do záhuby tělo i duši, zkrátka celého člověka, kterého ovládnou. A naproti tomu co jiného představují hory a král, který v nich vládne, než hlavu jako pevnost a rozum, který v nich sídlí? Vergilius totiž říká: „Král Aiolos v rozsáhlé sluji, odboj vzpurných a vytí ječivých vichřic mocí na uzdě drží a vazbou v žaláři poutá: větrů hněvivý vzdor v těch skalách bouří a z hory slyšet je mocný jek – sám Aiolos na strmém místě sedí a mocným žezlem." Tolik básník. Já však, když jsem zkoumal slova jedno po druhém, slyšel jsem rozhořčení, zápas a hlučné bouře, slyšel jsem hukot a burácení."[73]

V tomto exemplu Petrarca přirovnává hory a panujícího krále k tomu, že ačkoliv tělem mohou zmítat vášně, tak hory jsou hlava a pevnost, v nichž sídlí rozum. Rozum, který je takto chráněn není zmítán lidskými vášněmi, ale je pevný a neoblomný. Petrarca též užívá citace z Vergilia, který popisuje, jak král Aiolos panoval nad větrem a bouří, tedy jak sám Aiolos bojoval proti svým vášním, ale protože stál pevně na svém místě, tak se jim nepoddával. Petrarca ještě dodává, že když Vergiliovy verše četl, tak doslova slyšel Aiolův zápas s bouří. Tedy jde o obraz boje rozumu a emocí.

---

[72] PETRARCA, *Mé tajemství: o tajném střetu mých myšlenek :: de secreto conflictu curarum mearum,* s 125.

[73] *Tamtéž*, s 185-187.

Příklady anekdot, které budou následovat, pocházejí z díla *Husitská kronika*, kterou sepsal český učenec Vavřinec z Březové. Tento pedagog pražské univerzity nám ve svém díle shrnuje historii prvních osmi let začátků husitství. V této kronice píše o událostech, jichž se sám zúčastnil, nebo o kterých se doslechl z první ruky.[74] V první ukázce se dozvídáme o teologických potížích, které měli vliv na život všech věřících:

„Potom toho času, když ďábel nespal a viděl, že se může volně a beztrestně rozsévati všeliké učení, tak jak kdo chtěl, veřejně se ukázal velmi škodlivý a dávno skrývaný blud, jako zahalené kacířství, úplně podrývající křesťanské náboženství, že totiž pod způsobou chleba a vína, řádně od kněze posvěcených, není pravé tělo (Kristovo) ani jeho krev, ale že jsou po posvěcení knězově chléb a víno jen požehnány; a je mají věřící jen na památku umučení Kristova jísti a píti, protože při poslední večeři Ježíš Kristus, Pán a Bůh náš, vzav chléb, díky činil, dobrořečil a lámaje ho řekl: „Totoť jest tělo mé, které za vás bude vydáno.“(Luk 22,19). Tu slovem „toto“ neoznačil chléb ani své tělo pod způsobou chleba, nýbrž stoje před učedníky, ukázal svým prstem na své tělo, ještě smrtelné, a pravil: „Totoť jest tělo mé“; vždyť ono mělo být vydáno za vykoupení všech. A když připojil: „Vezměte a rozdělte mezi sebe“(Luk 22,17), dal jim chléb, který požehnal, aby kdykoli by podobně žehnali chléb a přijímali, činili to na jeho památku. Stejným fantastickým výkladem si představovali o kalichu, že slovem „toto“ označil krev, která má býti vylita na dřevě kříže, a nikoli víno ani krev pod způsobou vína, protože tam, jak říkali, není obsažena. Tímto slepým, kacířským a všemu Písmu odporujícím praničemným učením – věc ovšem politováníhodná – nakazilo se přemnoho jak mužů, tak žen, především v kraji Žateckém, Plzeňském a Pražském, kteří dříve s velikou uctivostí, zbožností a proléváním slz takřka denně přijímali svátost oltářní.“[75]

Forma anekdoty je testimonium, které upozorňuje na problém, který podle autora zasel mezi lidmi ďábel. S pomocí tohoto testimonia se snaží přiblížit lidi víře v Boha a zároveň identifikuje blud, který způsoboval zmatek mezi lidem a pokles věřících. Tento blud mátl věřící v tom, že hostie a víno, které byly při mši na oltáři, nebyly proměňovány v tělo a krev Ježíše Krista, ale byly pouze požehnány knězem a sloužili pouze jako památka těla a krve Ježíše. Vavřinec také uvádí jména krajů, kde se

[74] VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ. *Husitská kronika; Píseň o vítězství u Domažlic.* Vyd. 2., opr., (Ve Svobodě 1.). Praha: Svoboda, 1979, s 4-5.
[75] VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika; Píseň o vítězství u Domažlic,* s 147-148.

tento blud vyskytoval nejčastěji a mluví také o tom, že tomuto bludu věřila velká řada lidí, dokonce i těch, kteří dříve přijímali přijímání každý den.

Poslední příklad v této kapitole přiblíží to, co se přihodilo knězi Bártovi a jaká byla reakce měšťanů z Prahy:

„V témž čase jednoho kněze jménem Bártu, který šel s velebnou svátostí těla Kristova v čele houfu bratří, jak to žádal táborský obyčej, někteří z míšeňského vojska se všemi sedláky, kteří šli za ním, nelidsky ubili kopími a meči. A jeden Němec z nich, uchopiv monstranci s velebnou svatostí, vytřásl svátost a monstranci vstrčil do toulu. A když se dostala tato hrozivá pověst o veliké porážce bratří do Prahy, celé město bylo zarmouceno, plakaly ženy a sirotci, ztrativši tam otce, a všichni jak světští, tak duchovní želeli nezřízeného skutku svých bratří. Také věrní kazatelé po všech kostelích volali říkajíce, že všemohoucí Bůh spravedlivým svým soudem dopustil na nás tu ránu. Neboť když jsme na počátku bojovali na obranu jeho přesvaté pravdy v oddanosti a pokoře, všechno se nám s pomocí Boží příznivě dařilo na jeho pokyn; ale nyní, když naši bratří upadli v nešlechetné myšlení a někteří bojují né za pravdu, nýbrž za kořist, nemilosrdně berou statky chudých a zabijejí blížní krutěji než pohané, rozhněval se na nás Pán, a dopustil na nás ránu. Proto opustíce zlé, podrobmě se milé vůli Boží a modleme se k němu, aby ráčil od nás odvrátiti svůj hněv a ráčil nám uděliti své milosrdenství.“[76]

Tato poslední anekdota je opět testimonium. Je přepaden a zabit kněz Bárta a monstrance, kterou nesl, je otevřena a hostie zašlapána do země. Toto otřáslo měšťany z Prahy natolik, že kazatelé dokonce tvrdili, že takové zlo na ně seslal Bůh za jejich chování. Autor zde vyjadřuje své rozčarování nad tím, jak se začali chovat někteří husité, tedy nemilosrdně si berou věci a zabíjejí krutěji než pohané. Poslední větou tohoto testimonia autor vyzývá k modlitbě za to, aby Bůh neseslal na lidi trest za hříchy, kterých se dopustili jen někteří z nich.

[76] *Tamtéž*, s 252-253.

4. Narratia v latinské literatuře mezi pozdní antikou a humanismem

4.1 Narratia v pozdní antice

Jako první příklad zde uvedu narratio z díla Únosu Proserpiny (Persefony), které napsal Claudius Claudianus, významný autor doby pozdní antiky. Toto narratio vypráví o tom, co se přihodilo, když se Pluto (Hádes) vrátil s unesenou Proserpinou do podsvětní říše a vzal si ji za manželku:

„*Umlká nářek a sten. Sám od sebe Tartar se zbaví*
pochmurných útrap a dává noc věčnou prozářit světlem,
osudy nejistými ve svém osudí netřese Mínós.
Nezní údery trestné, též sídlo hříšníků, Tartar,
nesténá žalem a nářkem, je klid, když ustaly tresty.
Kolo, v něž Ixíón vpleten, se netočí tryskem jak jindy,
neprchá nepřejná voda rtům Tantala krále, je zbaven
Sísyfos pout, má Tantalos vodu, smí Tityos zvednout
obrovské údy a odkrýt zem špinavou devíti jiter
(tak byl velký!) a sup, jenž drásal mu ve stínu křídel
bok, jen nerad se dal dnes od hrudi drásané zahnat:
truchlil, že nerostou pro něj už tolikrát zedraná játra.“[77]

Jedná se o narratio s mytologickým motivem, neboť shrnuje informace o různých trestech, které prožívaly mytologické postavy, protože se znelíbily svým chováním či znalostmi bohům Olympu. Jen svatba Plutona a Proserpiny byla událost natolik významná, že se ve veškerém podsvětí zastavila všechna muka a utrpení, a odsouzenci si mohli užít jedinou svobodnou chvilku, které se jim kdy dostalo.

Tuto mytologickou látku opustíme a vydáme se vstříc látce a tématice historické. Ammianus Marcellinus ve svém historickém díle *Res Gaestae* zaznamenal mnoho historických událostí. V tomto díle je také možno nalézt i různá narrativa, jako je následující:

[77] CLAUDIANUS, Claudius. *Únos Proserpiny: a jiné básnické skladby*. Přeložil Jana NECHUTOVÁ. Praha: Svoboda, 1975. Antická knihovna, s 35.

„Mezi jejich nízkými činy, překročila svou závažností hranice přečinů jen průměrných nejnápadněji náhlá a zločinná smrt Clematia, vznešeného to muže z Alexandrie. Jeho tchýně prý k němu planula láskou a když se jí nedařilo dosíci se zetěm soulože, dala se, jak se povídalo, uvést tajnými dveřmi do paláce, nabídla královně drahocenný náhrdelník a dosáhla toho, že byl Honoratovi, tehdejšímu komitovi Orientu, poslán smrt nařizující příkaz, aby byl člověk neposkvrněný žádným zločinem, tedy právě tento Clematius, popraven, aniž by mu bylo dovoleno otevřít ústa a promluvit.“[78]

Můžeme vidět, že se jedná o narratio, neboť nám předkládá výčet faktů toho, co se přihodilo, v krátké a jasné formě. Popisuje nám to, jak byl muž jménem Clematius neprávem obviněn a později také popraven, a to pouze proto, že nechtěl vyhovět žádostivosti své tchýně. Marcellinus zaznamenává i další obrazy zlých skutků, které napáchal ctižádostivý a surový caesar Gallus spolu se svou podobně smýšlející manželkou. A jedním z takových příběhů, narratií, bylo právě to o Clematiově nešťastné smrti. To vše Marcellinus popisuje jasně a bez většího přikrašlování, snaží se klást důraz na faktickou stránku historie.

Následující anekdota je z kapitoly popisující různá udavačství a intriky, které se děly na dvoře augusta Constantia.[79] Konkrétně se zmiňuje o zločinech vysokého dvorského hodnostáře Rufina:

„Asi v téže době nařkla z malichernosti jednoho člověka ze Salon – jmenoval se Danus – jeho žena, jen aby ho postrašila. Ji znal, nejisto odkud, a podřídil své vůli Rufinus, jenž byl ještě tehdy pro své přisluhovačství přednostou úřadovny při praetoriánské praefektuře a o němž jsme vyložili, že na jeho udání čehosi, co zvěděl pověřenec pro správní záležitosti Gaudentius, pykal se svými hosty pannonský Africanus. Tento Rufinus svedl vychloubačnou řečí přelétavou ženu k mrzkému smilstvu a poté i k nebezpečnému podvodu. Poradil ji totiž, aby slátanými lžemi obvinila nevinného manžela z velezrady a aby přitom předstírala, že ukradl z Diocletianovy hrobky nachový přehoz a že jej s vědomím některých svých druhů ukrývá. Když to bylo takto sestaveno k záhubě mnoha lidí, přihnal se Rufinus v naději na povýšení k císařskému dvoru, aby tam rozvířil obvyklá křivá nařčení. Po zjištění této věci dostal

[78] MARCELLINUS, Ammianus. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*. 2., přeprac. vyd., (1. vyd. v AK). Přeložil Josef ČEŠKA. Praha: Arista, 2002, s. 52.
[79] MARCELLINUS, Ammianus. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 125.

tehdejší praefekt praetoria Mavortius, muž vynikající pevným charakterem, příkaz, aby ten zločin rázně vyšetřil. Spolu s ním byl pověřen výslechem komes státní pokladny Ursulus, jehož přísnost je rovněž třeba ocenit. Ta záležitost byla tedy podle tehdejších zvyklostí zveličena, a protože se přes mučení mnoha obviněných nic nenalézalo, tápali soudci v nejistotě. Konečně si však přece utlačená pravda vydechla. Ona žena totiž v krajní tísni vyznala, že strůjcem celého pletichářství je Rufinus, a nezatajila ani hanebné cizoložství. Soudcové, svorní k lásce v právu a spravedlnosti, vzali okamžitě na potaz zákony a nad oběma vynesli rozsudek smrti"[80]

Toto narratio vypráví příběh intrikána Rufina, který měl pozici přednosty úřadovny při praetoriánské praefektuře. Můžeme rozpoznat, že jde o narratio právě proto, že shrnuje a vysvětluje jednotlivá fakta toho, čeho se Rufinus dopustil. Tedy křivého obvinění, smilstva a také toho, že přesvědčil onu ženu ke zločinnému jednání a poukazuje na to, že chtěl ještě pomocí intrik získat místo na císařském dvoře. V díle Ammiana Marcellina je možno nalézat i další narratia, ale pro potřeby této práce byly zvoleny pouze tyto dva uvedené příklady. Ani jeden neobsahoval mytologické ani teologické pojmy, ale jednalo se o čistá fakta z historie.

Posledním příkladem narratia z tohoto období je anekdotu z díla *Vyznání,* jehož autorem je Aurelius Augustinus. Konkrétně z jeho školních let:

„*Dostal jsem třeba úkol, který velmi vzrušoval mou mysl: byla s ním totiž spojena pochvala jako odměna nebo ostuda a strach před trestem. Měl jsem přednést řeč Junony, rozhněvané a zarmoucené tím, že nemohla vyhnat z Itálie trojského krále. Neslyšel jsem přitom, že by kdy takovou řeč Juno pronesla. My jsme však museli s pokulháváním kráčet ve stopách těchto básnických výmyslů a to, co básník napsal ve verších přednést prózou. Větší pochvaly se přitom dostalo tomu, kdo podle charakteru popisované osoby oděl vhodně svou řeč do takových slov, že v ní vynikly city hněvu a bolesti. K čemu mi bylo to, můj Bože, skutečný Živote, že právě mě, když jsem přednášel, kamarádi a spolužáci odměňovali větším potleskem než mnohé jiné?*"[81]

Augustin nám přináší narratio z doby, kdy byl na škole a učil se latinu a řečtinu. Jedná se o narratio s mytologickým tématem, jsou nám předložena fakta, tedy

[80] MARCELLINUS, Ammianus. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s 136 – 137.
[81] AUGUSTIN. *Vyznání*. Přeložil Ondřej KOUPIL, přeložil Marie KYRALOVÁ, přeložil Pavel MAREŠ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015, s 49.

při jaké příležitosti a proč měl onu řeč přednést. Nejde o testimonium, neboť nemá člověka utvrdit ve víře a ani se nejedná o exemplum, neboť nejde o výrok nějaké osobnosti. Augustin vypráví o tom, jak byl hrdý na to, že úkol zvládl, ale ještě mnohem pyšnější je na to, že byl odměněn tím největším potleskem. V této souvislosti pokládá Bohu svou otázku, jestli mu to vůbec k něčemu bylo. Z pohledu dnešního člověka můžeme říci, že to pro něj musela být výrazná životní zkušenost.

U narratií v pozdní antice je podobně jako u dalších druhů anekdot možno pozorovat změnu tématiky. Tedy konkrétně přesun od témat mytologických k tématům spojeným s křesťanskou naukou, převážně vírou v jednoho Boha, křesťanskou morálkou atd. U narratií je změna tématiky méně výrazná, než třeba u takových druhů anekdoty, jako jsou exemplum či testimonium.

4.2 Narratio v raném středověku

Tradice narratií v latinské literatuře je dále možné sledovat i ve středověku. Docházelo k mnohým změnám ve společnosti, ať už struktuře jednotlivých národů, či rozpadu římské říše.

První narratia, která zde budou uvedena, pocházejí z knihy *Filozofie utěšitelkou* od Boethia. Boethius vypráví o tom, jak musel často bojovat proti bezpráví:

„Kolikrát jsem se srazil s Konigastem, který útočil na majetek slabých! Kolikrát jsem zabránil Triguillovi, správci královského paláce, často v posledním okamžiku, spáchat bezpráví už započaté! Kolikrát jsem tím, že jsem se proti nebezpečí opřel svou autoritou, ochránil nešťastníky, které týrala nikdy nepotrestaná lakota barbarů věčnými pomluvami! Nikdy mě nic nestrhlo od práva k nespravedlnosti.“[82]

Jedná se o formu narratia, neboť Boethius vyjmenovává jednotlivá fakta, tedy jména osob i události, kvůli nimž se dostal do potíží. Boethius nám rovněž pomocí této anekdoty nastiňuje svůj duševní stav, svou rozhořčenost nad pobytem ve vězení, když právě on bojoval za spravedlnost v zemi.

[82] BOËTHIUS, Anitius Manlius Torquatus Severinus. *Filosofie utěšitelkou*. Přeložil Václav BAHNÍK. Praha: Vyšehrad, 2012, s 17.

Pokračování jeho boje rovněž popisuje i druhý příklad:

„Když byl za časů krutého hladomoru již ohlášen tvrdý a neproveditelný výkup obilí, který hrozil ožebračit provincii Kampánii, podstoupil jsem v zájmu obecného blaha zápas s prefektem pretoriánů, přel jsem se s ním před králem jako rozhodčím a dosáhl jsem toho, že se výkup nekonal. Bývalého konsula Paulina, jehož majetek ti psi z královského paláce už ve své naději a chtivosti zhltli, jsem vyrval z jejich zejících chřtánů. Aby bývalého konsula Albina nepostihl trest na základě žaloby už předem rozhodnuté, vystavil jsem se nenávisti donašeče Cypriana. Nezdá se, že jsem navršil na svou hlavu dost velké nepřátelství?"[83]

V tomto narratiu opět popisuje různé události, kvůli kterým se stal nepřítelem mnohých lidí a sám z nich neměl téměř žádný užitek. Vyčítá Filosofii, že by si měl ještě znepřátelit kvůli ní další lidi a už má všeho dost, ačkoliv pomohl napravit mnohé křivdy a nepravdy.

Narratia je možné nalézt i v knihách shrnujících veškeré vědění tehdejší doby. Mezi nejznámější souborné knihy patří *Etymologiae*, které napsal Isidor ze Sevilly. Tato díla byla velmi významná a populární i po celé období středověku a dala základ mnohým dalším dílům. Vždy se na začátku každého pojmu snaží popsat původ slova, tedy z čeho daný pojem vychází. [84] Anekdota, kterou zde uvedu, pochází z kapitoly věnované knihovnám:

„Má se za to, že u Řeků zřídil knihovnu jako první athénský tyran Peisistratos, Athéňané ji postupně rozšiřovali, po zapálení Athén ji Xerxés odvezl do Persie a po dlouhé době ji do Řecka zase vrátil Seleukos Níkátór. Od té doby pojali králové i ostatní města touhu srovnávat knihy různých národů a s pomocí překladatelů je převádět do řečtiny. Dále se zřizování knihoven s veškerými knihami věnovali Alexandr Veliký či jeho následovníci; zejména Ptolemaios zvaný Filadelfos, který měl velice vytříbený smysl pro veškerou literaturu, se chtěl péči o knihovny vyrovnat Peisistratovi a shromáždil ve své knihovně nejen pohanské spisy, ale i písmo svaté. V Alexandrii se tak za jeho časů nalézalo sedmdesát tisíc knih."[85]

[83] BOËTHIUS, *Filosofie utěšitelkou*, s 18.
[84] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013, s 56-57.
[85] ISIDOR ze SEVILLY, svatý,.*Etymologiae VI-VII* 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004, s 71.

Jak je možné vidět, uvedené narratio se zabývá vznikem, knihovny u Řeků a dále pak přesunem knihovny do Persie a jejím opětovným návratem či zakládáním knihoven různými panovníky, jako byli třeba Alexandr Veliký, nebo Ptolemaios. Poslední řečený podle této anekdoty sbíral opravdu všechny spisy bez ohledu na náboženství.

V jiných knihách Etymologiae se Isidor též věnuje původu války a hudebních nástrojů, které byly ve válce využívány, jako byla právě trubka:

„Vymysleli si ji totiž etruští piráti rozptýlení po mořském pobřeží, kteří se v případě, že se objevila nějaká kořist, nesnadno – protože většinou šuměl vítr – svolávali hlasem nebo rohem. Od té doby se pak užívala ve válečných střetnutích k vydávání bojových příkazů, aby zvuk hlaholící trubky dolehl tam, kde kvůli hřmotu nemohlo být slyšet hlasatele.“[86]

Isidor v tomto narratiu popisuje původ trubky, tedy to, že původně sloužila pirátům k svolávání jejich sil a snadnějšímu okrádání lodí. Později však začala být využívána vojáky, jednak k svolávání jejich jednotek, ale také k předávání rozkazů velitele vojsk jeho vojákům.

Dalším obsáhlým zdrojem anekdot jsou životopisy králů a panovníků, které psali učenci znalí latinského jazyka. Einhard, významný zástupce druhé generace učenců, kteří působili na dvoře Karla Velikého v době tzv. karolínské renesance, sepsal životopis Karla Velikého. Při psaní tohoto životopisu, jež nese název *Vita Caroli*, se inspiroval nejen Suetoniem a jeho historickou tvorbou, ale pravděpodobně také Vergiliovou Aeneidou a spisy Ovidiovými.[87] První příklad z tohoto díla pojednává o životě Karlomana, jenž byl strýcem Karla Velikého:

„Jeho bratr Karloman, neznámo proč, snad z lásky k rozjímavému životu, opustil namáhavou správu světského království, odešel do Říma a odebral se do ústraní (747). Tam změnil oděv a stal se mnichem na hoře Sorakte u kostela sv. Silvestra. Spolu se svými bratry tam postavil klášter a několik let se těšil z vytouženého klidu. Rok co rok ale přicházeli do Říma zástupy franckých velmožů, aby dostáli svým slibům. Nechtěli

[86] ISIDOR ze SEVILLY, svatý,.*Etymologiae XVIII.* 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2002, s 67.
[87] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013, s 88-89.

svého bývalého pána opustit, rušili jím tolik milované ústraní a svými častými návštěvami jej donutili změnit místo. Když poznal, že jeho rozhodnutí žít životem mnicha vadí příchozím Frankům, opustil klášter a odebral se do provincie Samnium do kláštera sv. Benedikta, nalézajícího se na hradě Cassino. Zde naplnil zbytek svého pozemského života jako řeholník.[88]

Jedná se o narratio, neboť jsou zde shrnuta fakta o poslední části života Karlomana. Dovídáme se z něho, že strýc Karla Velikého se vzdálil od politiky a stal se mnichem poblíž Říma. Ale toto místo musel po čase opustit, neboť jej navštěvoval velký počet franckých šlechticů, kteří jej ctili jako svého pána. Karloman však toužil po klidu a odebral se na jih Itálie, kde v poklidu dožil.

Einhard v další ukázce zmiňuje spiknutí, jež bylo zosnováno proti Karlovi Velikému s cílem dostat na trůn jeho levobočka:

„S jednou z konkubín měl syna Pipina, o němž jsem se do této chvíle nezmínil. Měl sličnou tvář, avšak tělo zohyzděné hrbem. Když jeho otec během války s Huny vytáhl s vojskem do Bavorska, předstíral, že je nemocen. Jakmile se dozvěděl, že jeho otec přezimuje s vojskem v Bavorsku (792), postavil se mu spolu s některými předními Franky, kteří si jej získali příslibem královského titulu. Když bylo spiknutí odhaleno a spiklenci potrestáni, byl Pipin ostříhán a bylo mu dovoleno vzdálit se do kláštera v Prümu, kde chtěl přijmout řeholi.“[89]

Z anekdoty se dozvídáme, že Karel měl s konkubínou syna Pipina, který měl hezkou tvář, ale na zádech hrb. Jeho spiknutí spočívalo v tom, že vyčkával, až bude jeho otec mimo hrad a spolu s některými šlechtici převezme kontrolu nad zemí. Toto mu však nevyšlo, šlechtici byli potrestáni a Pipin byl poslán do kláštera až do konce života.

Následující příklad pochází z *Kristiánovy legendy*, která byla sepsána v 10. století našeho letopočtu. Tato legenda, i když je především zaměřena na život a smrt sv. Václava a sv. Ludmily, popisuje též události, které jejich smrti předcházely. Anekdota konkrétně vypráví o sporu mezi knížetem Bořivojem a vévodou Strojmírem, kterého si jako knížete jmenovali velmoži. Těmto velmožům se totiž nelíbilo, že se Bořivoj nechal

[88] EINHARD *--a neuniknout budoucímu věku: Vita Caroli Magni.* 1. vyd. Praha: SET OUT, 1999, s 42-43.
[89] EINHARD *--a neuniknout budoucímu věku: Vita Caroli Magni,* s 57.

pokřtít a začal šířit křesťanskou víru. A tak Bořivoje donutili k odchodu na Moravu. Ale protože Strojmír neuměl moc dobře česky a velká část lidu stále považovala za svého panovníka Bořivoje, dohodly se obě strany sporu na sněmu.[90] O tom, jak tento sněm probíhal, vypráví následující anekdota:

„Ale zrádná strana zrádců, křivě jednajíc, vzala si s sebou na to sněmovní pole tajně zbraně a krunýře a smluvili se mezi sebou proti straně spravedlivých na tajném znamení k vraždě, aby totiž někdo z nich, nebudou-li se stoupenci Bořivojovi tam s nimi chtít dohodnout, hlasitě a veřejně provolal tajné heslo řka: Proměňme se, proměňme se!, a tu aby oblečeni již v krunýře a přilby, které si vskrytu přinesli, pobili svými meči všechny své odpůrce. Ale tento záměr nezůstal nikterak utajen straně Bořivojově, a tak i tito obléknuvše si pod šatem krunýře, vyjdou na sněmovní pole, kde se mělo rozhodnout o ustanovení knížete. A když se straně Strojmírově nelíbila rada strany Bořivojovy, jeden z nich povýšiv svůj hlas zvolá: Hej, našinci, proměňme se! Když však uslyšeli a poznali ten hlas straníci Bořivojovi, kteří přišli v krunýřích pod šatem, zvolají: Dobře, dobře jsi řekl, hle, nyní se ukážeš v pestrých barvách proměněn. A tak sklávše ho mečem obrátili všechny jeho druhy na útěk a jejich nepravého knížete vyhnali z vlasti.“[91]

Toto narratio nám shrnuje události okolo vyjednávání, které vedl kníže Bořivoj, dědeček sv. Václava, a vévoda (kníže) Strojmír. Již od počátku byla strana zastupující Strojmíra připravená na boj a chtěla pobít všechny své odpůrce. Naštěstí se to dozvěděla i druhá strana, Bořivojova, a jeho stoupenci byli též připraveni se bít. V závěru se anekdoty se dovídáme, že zrádci i kníže Strojmír byli vyhnáni z vlasti a nastal mír.

Anekdota věnující se dědovi sv. Václava, Bořivojovi, též zakončuje tuto kapitolu věnovanou narratiím v raném středověku. Ve většině příkladů zvolených pro tuto kapitolu je možné pozoroval u narratií tématiku sporu mezi dvěma znesvářenými stranami a také úspěšné rozuzlení těchto sporů. Výjimkou může být Isidor, který se snaží o přehlednost všech znalostí tehdejší doby.

[90] KRISTIÁN , mnich,. *Kristiánova legenda: Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. 1. vyd. ve Vyšehradu. Praha: Vyšehrad, 1978, s 19-23.
[91] KRISTIÁN , mnich,. *Kristiánova legenda: Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily,* s 23-25.

4.3 Narratia ve vrcholném středověku

První anekdota, která je zde uvedena, pochází z Kosmovy *Kroniky české,* latinsky *Chronica Bohemorum.* Kosmas toto dílo napsal ke konci svého života a nám se dochovalo v patnácti rukopisech, z nichž má největší význam rukopis budyšínský. Kronika je nedokončená, rozdělená na tři knihy. Kosmas ve svém díle popisuje dějiny od nejstarší doby, kde zmiňuje mnoho pověstí až po nástup knížete Soběslava na knížecí stolec.[92] Text, který následuje, vypráví příběh o tom, jak Břetislav unesl Jitku z kláštera:

„*Tedy Břetislav, z jinochů nejkrásnější a hrdina nejudatnější, slyše z mnohých vyprávění o neobyčejné kráse, ušlechtilosti a urozeném původu řečené dívky, nedovedl ovládnouti svého ducha a jal se v srdci přemýšleti, má-li se pokusiti unést ji mocí či se o ni řádně ucházeti. Ale rozhodl se raději mužně jednati než schýliti k pokorné prosbě šíji. Neboť uvažoval o vrozené Němcům pýše, a jak vždy s nadutou domýšlivostí shlížejí na Slovany a na jejich jazyk. Ale oč bývá těžší přístup k lásce, tím prudší oheň vždy vdechuje syn Venušin milenci. Mysl jinochova, vznícená ohněm Venušiným, vře, jako když ohni sálá Etna. A jasným hlasem sám na sebe zvolá: „Buď mi bude údělem výtečný sňatek, anebo se ponořím ve věčný posměch. Není možná, aby Jitka nebyla má, dcera rodem ušlechtilá, panna sličná, velmi líbezná, nad světlo sluneční jasnější, nad život mi dražší; aby zůstala dlouho na živu, buď Bohu chvála stálá". A hned rozkázal těm ze svých lidí, které znal jako zvláště hbité a sobě oddané, aby připravili osvědčené a hodně otužilé koně, a dělal, jako by chtěl rychle odjeti k císaři a ještě rychleji přijeti zpět. Muži vyplní rozkaz, ale co jejich pán zamýšlí, nevědí. Diví se mezi sebou, že tak spěchají, a asi po sedmidenní jízdě vstoupí jako hosté do podsíně řečeného kláštera. Syn knížete totiž už předtím poručil všem svým, aby nikomu nedávali věděti, kdo nebo odkud jest, ale aby se k němu chovali, jako by byl jeden z nich.*

Musí mu ustoupit ithacký hrdina, že chytrým důvtipem vypátral syna Thetidina, ani se nesmí chlubiti pastýř z Ilia, že Tyndareovnu unesl z Amykel, protože tento jinoch Břetislav nad oba dva předčí srdnatostí i nesmírnou odvážností. Neboť jako když vlk obchází ovčín, hledaje, kudy by do něho vrazil, aby uloupil bělounkou ovečku, tak i hrdina Břetislav, když dostali dovolení v klášteře přenocovati, obhlíží jej pronikavým zrakem a bystrým duchem; rád by do klauzury mocí vrazil, ale neodvažuje se, nemaje s

[92] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013, s. 187 -188.

sebou tak značný počet bojovníků. Šťastnou náhodou však byl svátek, a ejhle, Jitka, panna tisíckrát vytoužená, vyjde se svými družkami z kláštera; byloť zvykem, že něžné dívenky zvonívaly k nešporům uvnitř v kostele. Jak ji spatřil smělý únosce, radostí nevěda o sobě, jako vlk, který z úkrytu vyrazí a uchvátí ovečku a pak, vědom si svého činu, svěsiv ocas utíká do vzdálené skrýše, tak i on, chytiv pannu, prchá, a přihnav se k bráně shledá, že je napjat přes ni řetěz, tlustší než je mlýnský provaz, a cesta ven takto zatarasena. Ihned vytasiv ostrý meč, přeťal řetěz jako stéblo; a podnes je viděti přeťatý článek na důkaz té prudké rány. Ostatní však jeho druhy, kteří o tom nic nevěděli a v stanech ještě zůstali, nepřátelé, udeřivše na ně, zjímali, jedněm oči vyloupali a nosy uřezali, jiným ruce a nohy uťali, a jen kníže s několika málo muži a s unesenou pannou stěží unikl v noční temnotě. Unesena byla panna Jitka roku od narození Páně 1021"[93]

Formou anekdoty je narratio. Kosmas v tomto příběhu popisuje způsob, jakým způsobem unesl Břetislav Jitku z kláštera. Zajímavá je skutečnost, že ačkoliv Kosmas mluví o únosu z kláštera a používá křesťanskou nauku (Břetislav chválí Boha), jsou v této anekdotě použity i motivy mytologické. Například se zde mluví o tom, že Břetislava k tomuto činu popohání syn Venuše. Dále pak přirovnává Kosmas Břetislava k hrdinům antických eposů, ale rovněž mluví o tom, že Břetislav je mnohem lepší než tito hrdinové. Taktéž je Břetislav přirovnán i k Alexandru Velikému, neboť přeťal s lehkostí tlustý řetěz, který mu bránil v úniku, podobně jako Alexandr přesekl gordický uzel. Planoucí láska, která je v textu přirovnána k sopce Etně, a kterou cítí vůči Jitce, mu zároveň brání pociťovat cokoliv vůči svým družiníkům. Těm o únosu Jitky neřekne ani slovo, takže jsou překvapeni jeho chováním a tím, že je prosí, aby se k němu po cestě chovali jako k jednomu z nich. Břetislav je tedy dovede ke klášteru a sám se toulá po klášteře, dokud Jitku nespatří. Břetislavovi družiníci však na svou důvěru k svému pánovi velmi těžce doplatí, když jsou chyceni a krutě potrestáni poté, co Břetislav unese Jitku a spolu úspěšně v noci klášter opustí. Pro Kosmovu kroniku typický vysoký počet antických motivů je dán skutečností, že Kosmas studoval na škole v Lutychu (u mistra Franka), která byla jedním z center karolinské vzdělanosti, jež přečkala zánik Franské říše a v nichž se udržovala vysoká kultura karolinské renesance včetně jejího hlubokého poměrně hlubokého zájmu o antiku.

[93] *Kosmova Kronika Čechů, KN I.,* http://www.moraviamagna.cz/kroniky/k_ko1_40.htm

Další příklady, které zde uvedu, pocházejí z díla Petra Abelárda, které nese název *Historia Calamitatum.* V tomto svém díle hovoří Abelárd o problémech, které ho během života potkaly, ať už se jednalo o intriky bývalých učitelů, pronásledování přátel, či lásku k dívce Heloise. Popisuje nejenom své jednání, ale i to, jak proti němu bojovali druzí.[94] Následující příklad popisuje, jak proti němu brojil jeho bývalý učitel Vilém:

„Přesto se však stalo, že maje příliš vysoké mínění o svém nadání, aspiroval jsem nad síly svého věku na vedení školy. A vyhledal jsem i místo, kde bych mohl tu věc provozovat. Byl to Melun, vynikající tehdy hrad a královské sídlo. To vyzvěděl můj dříve řečený učitel a snažil se o to, aby mé školy byly co nejvíce vzdáleny od jeho škol. Prováděl tajně všemi myslitelnými způsoby machinace, aby znemožnil přípravu mé školy, dříve než z jeho školy odejdu, a aby mi slíbené místo odňal. Ale poněvadž měl u mocných v oné zemi četné nepřátele, byl s jejich pomocí zatlačen a já jsem mohl dosáhnout svých přání.“[95]

Jedná se o narratio, neboť shrnuje protivenství, kterých se vůči němu dopustil jeho bývalý učitel Vilém. Dovídáme se o tom, jak mu nejen znepříjemňoval pobyt na škole, ale také o tom, jak Vilém chtěl Abelárdovi překazit plány, konkrétně Abelárdův plán na založení školy a také její umístění. Ale protože měl Vilém nepřátele mezi šlechtou, nakonec ničeho nedosáhl.

Další anekdota též popisuje to, jak byl Petr Abelárd pronásledován, tentokrát od svého učitele Anselma (jedná s eo francouzského teologa a filozofa Anselma z Laonu) a jeho žáků:

„A tak řečený stařec (Anselmus), pohnut prudkou nenávistí i přesvědčováním, které někteří proti mně vedli, jak jsem již shora poznamenal, byv tehdy podnícen znovu, počal mne pronásledovat ve věcí svatých čtení tak jako dříve náš Vilém ve filozofii. Ve školách tohoto starce byli tehdy dva, kteří se zdáli vynikat nad jiné, Alberticus, totiž Remešský, a Lutolfus Lumbardský. A ti, čím více se o sobě domýšleli, tím plněji proti mně vystupovali. A tak onen stařec, byv jimi a jejich podněcováními, jak se později ukázalo, rozjitřen, nestoudně mi vzkázal, abych v začatém glosování na místě školy již dále nepokračoval. Předstíral totiž, že bych mohl jako nezkušený v onom díle

[94] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013, s 203-205

[95] *Abélard a Heloisa: dopisy utrpení a lásky*. Přeložil Jakub PAVEL. Praha: Odeon, 1976, s 15.

pochybením něco napsat, zač by on mohl být činěn zodpovědným. Když se to dostalo k sluchu scholárů, byli jati největším rozhořčením nad tak zjevnou urážkou žárlivosti, jaké se nikdy nikomu ani později nedostalo. A čím byla tato urážka zjevnější, tím mi byla více ke cti.“[96]

Toto narratio nám shrnuje další pronásledování Abelárda. Nejenže byl pronásledován, Anselmovým chováním byla také uražena jeho čest. Navíc jej Anselmus i jeho žáci pomluvili, což by u jiných učenců mohlo být důvodem pro vyloučení z učené společnosti. Pro Petra Abelárda však tato urážka znamenala větší věhlas, zvláště protože všichni věděli, že Anselmus Abelárda pomluvil jen proto, protože mu záviděl.

Poslední anekdota ze života Petra Abelárda, kterou zde uvedu, hovoří o tom, jak se Abelárdovi povedlo bydlet ve stejném domě jako jeho milovaná Heloisa:

„Aby se to stalo, jednal jsem s dříve řečeným stařečkem oné dívky za přispění některých jeho přátel v tom smyslu, aby mne přijal do svého domu, jenž byl našim školám velmi blízko, jako za odměnu za jakousi péči, předstíraje onen důvod, že starost o mnou domácnost mi ztěžuje studium a že tak budu co nejmenšími náklady také nejméně zatěžován. Fulbert byl velmi lakotný, rovněž i vůči své neteři, ale přál si velice, aby v literární nauce co nejvíce prospívala. K oběma věcem jsem tedy snadno dostal jeho souhlas. A získal jsem, čeho jsem žádal, on totiž byl i peněz velmi žádostivý a věřil, že jeho neteř bude v naší nauce dobře vzdělána. O to pak mne velmi důrazně prosil, a přistoupiv na má přání více, než jsem mohl doufat, sloužil sám mé lásce. Svěřil ji úplně mému vedení, abych, kdykoliv se vrátím ze škol a budu mít čas, věnoval se ve dne i v noci jejímu vyučování. Kdybych ji shledal nedbalou, abych ji velmi rázně k práci donucoval. V této věci jsem se náramně podivoval tomu, jak veliká byla jeho prostoduchost, a neméně jsem u sebe žasl, že ji jako nežnou ovečku svěřoval proradnému vlku.“[97]

Narratio vypráví o tom, jak se Petr Abelárd pomocí svého vyjednávání stal učitelem své Heloisy a také začal bydlet ve stejném domě. Jak vyplývá z textu, byl dobře obeznámen s charakterem Heloisina strýce Fulberta. Tedy Abelárd věděl, že Fulbert je velmi spořivý a také nerad utrácí. Pod zámínkou toho, že Abelarda velmi zatěžuje žít v samostatné domácnosti, se mu podařilo vymoci souhlasu Fulberta.

[96] *Abélard a Heloisa: dopisy utrpení a lásky,* s 21.
[97] *Abélard a Heloisa: dopisy utrpení a lásky*. Přeložil Jakub PAVEL. Praha: Odeon, 1976, s 24-25.

Abelárdovi též pomohlo, že měl dobrou pověst, dále pak, že se za něj přimlouval i přítel Fulberta a v neposlední řadě že slíbil, že bude vzdělávat Fulbertovu neteř Heloisu ve studiích. Abelárda podle jeho slov udivila také naivita Fulberta, když mu svěřil Heloisu do péče, jak sám píše v poslední větě anekdoty „něžnou ovečku svěřoval proradnému vlku".

Příklady narratií, jak jsem již zmínil v přechozích kapitolách, je možno ve velké míře nálézt v dílech historiků a historických zápiscích. Některé anekdoty nám pomohou také přiblížit křížové výpravy. V díle *Třetí křižová výprava dle kronikáře Ansberta* nám kronikář Ansbert na začátku díla předkládá korespondenci, která byla zaslána evropským panovníkům ze svaté země z Jeruzaléma. Konkrétně se podíváme na část dopisu směřovanou vévodu Leopoldovi:

„*Věříme, že zkáza ubohé země Jeruzalémské je na panství vašeho zbožného veličenstva, nejvznešenější vévodo, dostatečně známa. Neboť to hříchy zasluhovaly, Pán se odvrátil od své země, sevřel svou rukou své panství, a rozdmýchav spravedlivě a rozumně svou zlobu a vztek na naše nemalé prohřešky, dopustil, aby se věc zámořských křesťanů stala den ode dne horší. V tomto létě totiž bezbožný Saladin vyvrátil ze základů město Tortosu, až na věž templářů, a když lehlo popelem město Banyas, odtáhl do krajiny antiochijské, získal přeslavná města Džabalu a Latakii a Sahjún, Gordu, Caveu a Rochefort, přepevné hrady, a území až k branám Antiochie a obsadil a zabral Tarpasac a Gastun za Antiochií, a tak byvši skoro celé knížectví kromě našeho pevného hradu Margatu vypleněno a ztraceno, kníže s Antiochijskými, co je horší, uzavřel se Saladinem smlouvu, že nedostanou-li od začátku tohoto října po sedmi měsíců pomoc, vydají a odevzdají Antiochii, ó běda, získanou krví řádných křesťanů, bez jediného vrhu kamenem. A také vězte, že v zemi Jeruzalémské Kerak a Montreál a opevněné tábory ležící v Arábii za řekou Jordánem a podél Mrtvého moře se pro přílišný hlad a půst vydaly do zajetí. Také se velmi bojíme o templářský Safed a o náš hrad Belvoir, nevíme, jak dlouho mohou snášet neustálé obležené a veliké strázně.*"[98]

Jedná se o narratio, kde jsou vypsány strasti, které potkaly křesťanská města nalézající se ve svaté zemi. Autor dopisu popisuje úspěšné tažení Saladina, kterého

[98] ANSBERT: *Třetí křížová výprava dle kronikáře Ansberta: historie o výpravě císaře Fridricha sestavená jakýmsi rakouským klerikem, který se jí účastnil, jménem Ansbert : (skutky nejjasnějšího z římských císařů Fridricha).* Vyd. 1. V Příbrami: Knihovna Jana Drdy, 2003, s 41-42.

nazývá bezbožným. Také se dozvídáme o tom, která všechna města a hrady dobl a jaké území právě ovládá. Též nám tato anekdota popisuje situace, kdy se některá města a opevněné tábory samy vzdaly, protože obyvatelé trpěli hladem.

Druhá anekdota nám popisuje problémy s komunikací, které měla vojska při cestě do svaté země, tedy konkrétně to, že účastníci výpravy dostali falešné zprávy z domova:

„Také myslím, že nelze pominout pamětihodnou vytrvalost arcibiskupa tarentaiského a biskupa Leuků, to jest toulského, a jejich druhů, kteří, když provázeni mnoha druhy – rytíři z Burgundska a Lotrinska v jinou dobu následovali vojsko Kristovo, neznepokojovali se falešnými zvěstmi, jako by snad naši byli těžce zkroušeni Uhry, kteří se vzbouřili, a jako by trýzněni hladem trpěli nejvyšší nouzí. Proto tedy, zatímco téměř všichni druhové tarentaiského arcibiskupa ustrašení směřovali zpět k moři, on sám nezastrašen došel až vojsku, stejně tak jako toulský biskup po téměř šesti týdnech vytrvale přispěchal a oba dva na vlastní oči seznali, že dostávali falešné zprávy.“[99]

Kronikář Ansbert v tomto narratiu mimo jiné vyzdvihuje vytrvalost arcibiskupa tarentaiského a biskupa toulského. Z domova totiž dostávali znepokojivé zprávy o vzpourách, přes tyto zprávy však vytrvali a pokračovali vpřed. Poté, co se vrátila část vojska, která na tyto zprávy dala, potvrdili, že šlo o falešné zprávy. Toto také naznačuje, že i v Evropě existovala určitá část šlechty, která si nepřála oslabovat své vlastní země a pomáhat těm, kteří jsou daleko.

Poslední příklady anekdot v této kapitole jsou z díla *Dějiny britských králů*, které sepsal Geoffrey z Monmouthu. Ten pocházel z Walesu a působil jako učitel. Pro sepsání své historie využíval mnoho zdrojů, nejvíce se inspiroval Vergiliovou *Aeneidou*. Geoffrey ve svém díle uvádí, že název Británie pochází od jména Brutus.Tento Brutus má být Aeneův pravnuk a stejně jako Aeneas cestuje od trosek Tróje, ale své lidi přivádí na britský ostrov. Jde o jakousi snahu propojit britské dějiny s antickými.[100] Následující anekdota vypráví o přípravách, které provedl král Britů Cassibelaun, aby dokázal odolat

[99] ANSBERT: *Třetí křížová výprava dle kronikáře Ansberta: historie o výpravě císaře Fridricha sestavená jakýmsi rakouským klerikem, který se jí účastnil, jménem Ansbert ,* s 54-55.

[100] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013, s 182-183.

novému útoku Caesara. Cassibelaun totiž již Caesara jednou porazil. Caesar byl nucen utéct do Gálie, kde se proti němu vzbouřili Galové. Poté, co se Caesar dostal do bezpečí, začal spřádat plány na nový útok.[101] Cassibelaun se o tom dozvěděl a začal se připravovat:

„Po dvou letech se chystal znovu plavit přes oceán, aby se Cassibelaunovi pomstil. Ten se o jeho záměru dozvěděl a začal opevňovat města, opravil pobořené hradby a do všech přístavů rozmístil ozbrojené posádky. Mimoto dal do koryta řeky Temže, po které měl do města Trinovantum Caesar připlout, zarazit mohutné kůly o síle mužského stehna, pobité železem a olovem, které byly ukryté pod vodou tak, aby se o ně Caesarovy lodi, které by nad nimi proplouvaly, roztříštily. Posbíral mládež z celého ostrova, zřídil na pobřeží ležení a čekal na příjezd nepřátel.“[102]

Na tomto narratiu je možné vidět, že Cassibelaun bral hrozbu Caesara vážně. Tedy, že nechal opravit hradby, opevnit města a také do koryta Temže nechal zasadit kůly, které by Caesarovo loďstvo potopily. To vše mělo oslabit vojsko, se kterým se Caesar chystal k útoku.

Druhý příklad, který následuje, vypráví příběh o tom, jak britský král Uther Pendragon chtěl získat krásnou Igraine, manželku vévody z Cornwallu Gorloise, se kterým vedl válečný spor. Tento spor vznikl právě kvůli tomu, že Gorlois se rozhněval na Uthera za to, že se velice dvořil jeho manželce na dvorské slavnosti a věnoval jí téměř celou svou pozornost. Gorlois opustil slavnost a tím Uthera urazil. Odmítl se Utherovi za tuto urážku omluvit, a tak se postupně vše vyostřilo v tento ozbrojený konflikt.[103] Uther se dovídá, kde je Igraine, a tak požádá o pomoc Merlina:

„Když Merlin viděl, jak velmi se král pro tu ženu trápí, podivil se síle jeho lásky a pravil: „Abys dosáhl toho, po čem tolik toužíš, musíš k tomu využít jistého nového umění, které je neznámé a dosud nevídané.“ A pokračoval: Dokážu ti za pomoci svých kouzelných nápojů dát podobu Gorloise, takže budeš vypadat navlas stejně jako on. Budeš-li tedy souhlasit, učiním z tebe Gorloise a Ulfina pak proměním v Jordana z Tintagelu, Gorloisova komorníka. Do třetice se k vám přidám já sám, rovněž v jiné podobě. Potom budeš mít volný přístup do hradu a dostaneš se bez obtíží i k Igraine.“[104]

[101] GEOFFREY Z MONMOUTHU, *Dějiny britských králů.* Vyd. 1. Praha: Argo, 2010, s 62-64.
[102] GEOFFREY Z MONMOUTHU, *Dějiny britských králů,* s 65-66.
[103] *Tamtéž*, s 141-142.
[104] *Tamtéž*, s 143.

Narratio vypravuje o plánu, jehož pomocí se měl Uther dostat k Igraine a strávit s ní o samotě noc. Merlin Utheroví nabídne, že ho pomocí kouzel promění v Gorloise a Urfina v Gorloisova komorníka, aby snadno pronikli do hradu, kde by se pomocí lidských sil jen tak nedostali.

Poslední anekdota v této kapitole popisuje dopis, který Lucius Hiberius zaslal králi Artuši a ve kterém mu vytýká jeho vzpouru vůči Římu:

„Lucius, plnomocný státní zástupce, králi Artušovi, po zásluze. S velkým údivem podivuji se nad nestoudností Tvé krutovlády. Jak říkám nestačím se divit, a když si navíc vzpomenu na bezpráví, které jsi způsobil Římu, zmocní se mne hněv, obzvlášť při pomyšlení, že dokonce ani nepřiznáš to, že jsi svým protiprávním jednáním urazil římský senát, ačkoliv je ti dobře známo, že mu podléhá celý svět. Odmítl jsi také platit senátem předepsanou daň, kterou Británie dlouhá léta odváděla již za vlády Gaia Julia jemu a jeho následovníkům na římském trůnu. Teprve Ty ses opovážil příkazem senátu opovrhnout a pohrdls tak zároveň celou mocnou říší. Připravil jsi Řím o Gálii, o provincii Allobrogů, zabral jsi všechny ostrovy, jejichž panovníci, dokud v těch končinách měla navrch římská moc, odváděli dávky mým předchůdcům.“[105]

Lucius v tomto narratiu popisuje panování krále Artuše jako krutovládu a vytýká mu, že tím, že přestal platit daně Římu. Dále Artušovi vyčítá jeho další „opovážlivosti“, tedy že dobyl Gálii, provincii Allobrogů a další ostrovy, které předtím odváděly daně Římu. Tímto vším urazil Řím a jeho senát.

4.4 Narratia v pozdním středověku a raném humanismu

Následující příklady pochází ze životopisu Karla IV., latinsky *Vita Karoli Quarti*, který napsal sám Karel IV. I přes to, že toto dílo může vypadat, jako čistá propaganda a vychvalování Karla IV., tedy činů, které vykonal, záměr životopisu je jiný. Tento spis měl být především jakýmsi návodem pro Karlovy nástupce, aby se vyvarovali stejných chyb jako Karel a stali se úspěšnými panovníky a správci.[106] První

[105] GEOFFREY Z MONMOUTHU, *Dějiny britských králů.* Vyd. 1. Praha: Argo, 2010, s 163.
[106] KAREL IV.,l , český král a římský císař,. *Karel IV. - vlastní životopis.* Praha: Odeon, 1978, s 167-170.

anekdota hovoří o událostech, které se udály mezi Anglií a Francií, když Karel byl ještě mladíkem:

„Tehdy nastala veliká rozepře mezi králem anglickým, který v těch dobách panoval, a mezi zmíněným králem francouzským. Anglický král měl totiž za manželku sestru tohoto krále, ale vypudil ji z Anglie i s prvorozeným synem Eduardem. Ta, přišedši k svému bratru, zůstala ve Francii ve vyhnanství i se svým prvorozencem. Král pak francouzský, rozhořčen pro vypuzení své sestry i svého synovce, žádal mého tchána Karla, svého strýce, aby pomstil tak velikou pohanu, která se stala jejich rodu. Ten sebrav vojsko vtrhl do Akvitánie a takřka celou ji dobyl s výjimkou Bordeaux a několika pevných míst či hradů. Když se pak vrátil řečený Karel do Francie oslaven jako vítěz, provdal dceru své dcery, hraběnky henegávské, sestry mé manželky, za syna řečeného krále anglického Eduarda, který žil toho času ve vyhnanství, a opatřiv ho družinou, poslal jej do Anglie. Ten, zvítěziv nad otcem, zajal ho a zbavil království a vsadil si na hlavu korunu. Téhož roku otec jmenovaného syna zahynul v žaláři.“[107]

Narratio nám shrnuje to, co se událo mezi královstvím Anglie a Francie. Konkrétně to, že Eduard, prvorozený syn anglického krále, byl vyhnán i se svou matkou a usadil se v exilu ve Francii. Takové rozhodnutí popudilo francouzského krále, protože vyhnaná královna byla jeho sestra. Poprosili o pomoc Karla, jenž byl tchánem Karla IV., a on nejenže dobyl mnohá území, ale pomohl Eduardovi natolik, že později získal zpět anglický trůn. Anekdota nám může promítat obraz toho, jak byly královské rody Anglie a Francie, i když spolu často válčily, navzájem propojené.

Další příklad na druhou stranu popisuje situaci, jak mohlo být často náročné přežít, když byl člověk potomkem panovníka, či členem královské družiny:

„O velikonoční neděli, třetí den po mém příjezdu, byla otrávena má družina. Já, ochráněn boží milostí, unikl jsem otrávení, protože veliká mše byla sloužena dlouho a já při ní přijímal; proto jsem nechtěl jíst přede mší. Když pak jsem přišel k obědu, bylo mi řečeno, že má čeleď náhle upadla do nemoci a zvláště ti, kdož před obědem něco pojedli. Já pak sedě za stolem nechtěl jsem jíst a všichni jsme byli zastrašeni. A jak jsem se rozhlížel, viděl jsem člověka krásného a hbitého, jehož jsem neznal, který chodil kolem stolu a tvářil se němým. Pojav proti němu podezření, dal jsem jej zajmout. Po

[107] KAREL IV., *Karel IV. - vlastní životopis,* s 29.

mnohém mučení třetího dne promluvil a přiznal se, že on v kuchyni namíchal do jídel jed z rozkazu a návodu Azza Viscontiho z Milána. Jedem tím pak se otrávili: Jan z Bergu, hofmistr mého dvora, Jan Honchenringen, Šimon z Kailu, který přisluhoval při mém stolu, a ještě více jiných.“[108]

V tomto narratiu se dozvídáme o pokusu otrávit Karla IV., a také jak dopadl viníka otravy, který se ké svému činu přiznal a dokonce vyzradil jméno toho, kdo chtěl Karla otrávit. Mimo jiné se dozvídáme jména některých Karlových družiníků, kteří požili otrávené jídlo, ale naštěstí jenom onemocněli a nezemřeli. Karel sám vypráví, že ho prakticky zachránilo to, že dodržel eucharistický půst, což je půst před přijímáním eucharistie. Toto však nesměruje text k tomu, aby se jednalo o testimonium, neboť hlavní zprávou a účelem je informovat o tom, že byla jídlem otrávena Karlova družina, a právě proto je zde formou anekdoty narratio.

Poslední anekdota z životopisu Karla IV., která v této kapitole bude uvedena, pojednává o tom, jak otec Karla IV., Jan Lucemburský, poslal Karla, aby vedl trestnou výpravu proti vévodovi Bolkovi:

„Toho času nás poslal náš otec se skvělým vojskem proti vévodovi slezskému Bolkovi, pánu minsterberskému. Neboť onen vévoda nebyl uznán za pána ani nebyl vazalem našeho otce a Království českého. Náš otec totiž získal město Vratislav od pana Jindřicha Sedmého, vévody vratislavského, který neměl dědice. A tento vévoda přijal darem zemi kladskou na čas svého života a chtěl raději jmenované město i vévodství odevzdat našemu otci a připojit na věčné časy ke koruně Království českého, než je zanechat svému bratru Boleslavovi, protože žil se svým bratrem v nepřátelství. Když pak se náš otec uvázal v držení města Vratislavě, všechna knížata slezská i kníže opolský se podrobili vládě jeho i koruny Království českého na věčné časy a požívali ochrany a obrany od českých králů, vyjímajíc vévodu slezského, pána svídnického a Bolka, pána minsterberského. Jeho zemi jsme poplenili, jak je v kronice psáno. I byla velice popleněna, takže vévoda byl přinucen za zprostředkování jiných stát se vazalem našeho otce i koruny Království českého jako jiní vévodové.“[109]

Daná anekdota má formu narratia, protože mluví o událostech, které vedly k tomu, že Jan Lucemburský získal město Vratislav od vévody Jindřicha Sedmého. Dále

[108] KAREL IV., *Karel IV. - vlastní životopis,* s 37.
[109] *Tamtéž*, s 77.

se zde vypráví i o tom, že vévoda Bolek si neprávem činil nárok na pozemky v říši, i když nebyl vazalem žádného panovníka, a také o tom, že byla Bolkova území popleněna. Poté byl Bolek donucen stát se vazalem koruny Království českého.

Další anekdoty pocházejí z díla *Husitská kronika,* kterou sepsal Vavřinec z Březové. Tento autor byl učitelem na pražské univerzitě a zároveň se též zúčastnil většiny událostí, které ve svém díle popisuje. Sám Vavřinec byl však zastáncem umírněné formy husitství a kritizoval radikální přístup táborského učení i pražské chudiny. Dále také kritizoval Zikmunda i křesťanství.[110]

První příklad pochází ze začátku díla a mluví se v něm o tom, jak se husitům povedlo dobýt město Ústí:

„Za těchto událostí jeden táborský kněz, řečený Vanček, s jedním zvoníkem Hromadou, první původci a pořadatelé oněch poutí na hory, přibravše Jana z Bydlína a Jana řečeného Smolín a jisté množství táborských bratří a sedláků, skrývali se v masopustním čase několik dní a nocí v lesích, aby dobyli města Ústí. A dobyli ho s pomocí svých bratří uvnitř v první středu v postě, což bylo dne 21. měsíce února, před rozedněním, ježto lidé byli opilí a po tancích i jiných radovánkách toho času obvyklých pohříženi v spánek a takřka bez starosti spali. A hned zjímali protivníky pravdy jak světské, tak duchovní, přičemž někteří z nich utekli přes hradby města, některé však vyhnali z města a uvázali se v jejich statky. A do toho města se den ode dne sbíhali ze sousedství přívrženci přijímání z kalicha.“[111]

V narratiu se dozvídáme jména hlavních aktérů úspěšného dobývání města, jako jsou táborský kněz Vanček, zvoník Hromada, Jan z Bydlína a Jan řečený Smolín. Se sedláky i množstvím vojáků z Tábora vyčkávali v lese a město dobyli hned po masopustu, když byli obránci ještě opilí. Po dobytí Ústí se v městě začali shromažďovat přívrženci husitů.

Druhý příklad uvádí informace o tom, jak probíhalo jednání mezi husity a králem Zikmundem a jakou roli v tom hráli obyvatelé Hradce:

[110] VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika; Píseň o vítězství u Domažlic.* Vyd. 2., opr., (Ve Svobodě 1.). Praha: Svoboda, 1979, s 4-5.
[111] VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika; Píseň o vítězství u Domažlic,* s 46.

„A když řečení vyslanci neboli poslové Hradecké obce přišli do Prahy a vyložili obci králův úmysl, úplně pochopili, že ta cesta a králův úmysl nijak nebude moci míti úspěch, proto po poradě a se souhlasem Pražské obce poslali vlastního posla s listem ke králi do Berouna. A ten list obsahoval v podstatě to znění, že Pražané konečně ostali na tom, aby král připustil bezpečné a pokojné slyšení a zatím aby nařídil vydati jim v osobě Hradecké obce Vyšehrad k věrným rukám. A jestliže v tom slyšení, v kterém se budou hádati mistři obce Pražské důkladnými písmy se stranou protivnou, shledají rozumní a moudří lidé, kterým se má důvěřivě věnovati víra, že pražští mistři mají ve svých čtyřech artikulích pravdu, od té doby aby král nepřekážel jejich praxi, ale aby ji podporoval a bránil a na dodržování toho potvrdil pevnou záruku a naopak, aby přijal Vyšehrad do svého držení. Pakli však bude moci protivná strana uvésti proti svrchuřečeným čtyřem artikulům zřejmější písma, od toho času budou musit mistři s Pražany upustiti od svých učení artikulů a budou musit držeti s králem cestu pravdy. Když tedy přinesl posel do Berouna králi tyto a četné jiné důvody k míru a dohodě, on přečetl list, naplněn vztekem vybuchl v nadávky Hradeckým a posla mnohonásobně pohaněl, a kdyby nebyli zakročili dvořané při tom stojící, byl by mu snad uťal hlavu. I pravil: „Naseruť jim dříve do rypáků, než bych ustoupil z Vyšehradu; ať mně ti selští chlapi podstoupí město Hradec, kterého se zmocnili podvodem.“ A tak posel, jak vyšel, tak se s prázdnou a pohaněním vrátil do Prahy.“[112]

Formou anekdoty je narratio. Popisuje, jak se obyvatelé obce Hradecké snažili být prostředníkem ve vyjednávání mezi Pražany a králem Zikmundem. Ale i přes velkou snahu Hradeckých jednání dopadlo neúspěchem. Především jejich snahy zkazila neústupnost a hněv krále Zikmunda, což je nejlépe viditelné v poslední části anekdoty. Konkrétně jeho výbuch hněvu nad poselstvím i jeho následná, velmi nerudná odpověď.

Poslední anekdota této kapitoly mluví o sporu mezi dvěma učenci, mistrem Křišťanem a knězem Janem Želivským:

„Potom mistr Křišťan, farář u svatého Michala ve Větším Městě pražském, měl po smrti krále Václava blahé paměti s knězem Janem velmi často spor o kostelní řády. V sobotu pak před sv. Martinem, když mistr Křišťan předložil některé své články, proti knězi Janovi, usmířil je purkmistr na radnici před konšely, aby se navzájem milovali a

[112] VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika; Píseň o vítězství u Domažlic,* s 155-156.

jeden druhého podporovali a chránili. Ale beze zření k tomu smíru nazítří, to je v neděli po sv. Martině, žáci kněze Jana po kázání po obědě se navzájem vyzývali, aby učinili útok na dům a kostel svatého Michala i na mistra Křišťana a jeho kněží; kněz Jan to slyšel, a jak se předpokládá, protože tomu nezabránil, souhlasil. A hned obklíčilo několik set lidí dům faráře a jeho kostel a pokřikovali, že má být mistr Křišťan utopen a jeho kostel rozbořen; ale s pomocí Boží, třebas měli chuť, přece to nemohli nijak provésti. Ale pronášejíce přemnoho hanlivých slov, v pokoji odešli.“[113]

Narratio nám přibližuje vyhrocení sporu, které spolu vedli mistr Křišťan a kněz Jan. Oba tito muži se coby zavilí protivníci neměli rádi, usmířil je až nakonec purkmistr na radnici. Ale žáky kněze Jana stále naplňovala jakási odhodlanost k boji a touha zbavit svého učitele jeho protivníka. A tak se vydali ke kostelu sv. Michala a chtěli mistra Křišťana i jeho kněží zahubit. Nakonec však, protože nevěděli, jak toho dosáhnout, zanechali svého úsilí a rozešli se po svých.

[113] *Tamtéž*, s 264-265.

5. Satira

5.1 Satira v pozdní antice

V kapitole věnované terminologii již bylo řečeno, že satira je druh anekdoty, pomocí níž autoři kritizovali problémy ve společnosti, ať už mírně, či velmi ostře. Produktem satirické tvorby jsou rovněž epigramy, krátké útvary se satirickou pointou. K satiře přispěl v pozdní antice i Apuleius a to svým dílem Metamorphoses. To je známější spíše pod názvem Zlatý Osel.[114] Právě z této knihy zde uvedu několik satirických příkladů. První vypráví o tom, co všechno provedla čarodějnice Meroi lidem, kteří se jí znelíbili:

„Poněvadž kterýsi její milenec znásilnil jedno děvče, proměnila ho jediným slovem v divokého bobra; to zvíře se totiž v obavě před polapením zbavuje svých pronásledovatelů tím, že se vyklešťuje – aby se tedy podobně stalo i jemu za to, že miloval jinou. Ze svého souseda a konkurenta krčmáře učinila ohyzdnou žábu, a dnes onen staroch, plovaje v sudě svého vína a jsa ponořen v kvasnicích, zve k sobě úslužným chraplavým kvákáním své staré návštěvníky. Jiného zase, advokáta, znetvořila v berana za to, že mluvil proti ní, a on jako beran vede nyní pře dále. Ženu svého milence, která ji prostořekým slovem pohaněla, odsoudila k věčnému těhotenství, uzavřevši hned při břemeni těhotenství její dělohu a plod zadrževši, a jak všichni počítají, rozpíná se život oné chuděry už osmiletým břemenem, jako by měla porodit slona.“[115]

Vidíme, že se jedná o výčet různých kouzel čarodějnice Meroi a jejich vlivů. Jde o kritiku jejích činů, a poukázání na nešvary, jaké čarodějnice mezi lidmi působila. Lze usuzovat, podle tohoto příkladu, že Meroi byla velmi arogantní, panovačná a myslela především na sebe. Zbavila se konkurence, protože sama byla krčmářka, nechtěla slyšet žádnou kritiku své osoby, a tudíž své kritiky trestala. Tato satira nenabízí řešení problému, ale především na něj poukazuje.

Dalším příklad z knihy Zlatý osel pojednává o proměně hlavního hrdiny Lucia. Lucius dostává informaci od své dívky Fotis, že se její paní, čarodějnici Pamfilé, nedaří pomocí čar svést svého milence, a tak se za ním rozhodne vydat v podobě sovy. Fotis i

[114] APULEIUS, Lucius. *Zlatý osel.* 4. vyd., (v Odeonu 2. vyd.). Praha: Odeon, 1968, s 9-210.
[115] APULEIUS, *Zlatý osel,* s 13.

Lucius jsou svědky její proměny. Toto kouzlo velmi nadchne Lucia, který též zatouží být ptákem a umět létat. Prosí Fotis o pomoc, ta nejprve odmítá, ale po Luciově delším naléhání svolí k proměně pomocí mastiček.[116] Co se děje dál, můžeme vidět v následujících řádcích:

„A už jsem dychtivě očekával, jak se proměním v podobného ptáka, a mával jsem zkusmo svými pažemi nahoru a dolů. Ale po peří a letkách nikde ani památky! Zato však mé chloupky zesílí v hrubou srst, jemná pokožka ztvrdne v tlustou kůži, prsty na rukou i na nohou se ztratí a celé srostou v kopýtka, po jednom na každé končetině, a z mého zadku vyrazí dlouhý ocas. Obličej už nadmíru vzrostl, ústa se protáhla, nozdry rozevřely, pysky svěsily a uši se zježenými chlupy se náramně prodloužily. A v této žalostné proměně nevidím pro sebe žádné jiné útěchy, leč tu, že mi narůstalo velké přirození – ale já jsem už Fotidu ve svém náručí držet nemohl. A jak jsem tak zoufale pozoroval celé své tělo, vidím, že jsem se stal nikoli ptákem, nýbrž oslem!“[117]

Tato konkrétní část celého satirického díla, kritizuje naivitu a spontánnost lidí. Někteří lidé si často myslí, že zvládnou to, co ten druhý, který má zkušenosti, aniž by oni sami tu zkušenost měli. Zde vidíme, jak Lucius použil mastiček a očekával proměnu v ptáka, dokonce i mával rukama, jako křídly. Nakonec však skončil jako dobytek, tedy udělal sám ze sebe osla. Tato anekdota tedy slouží i jako varování, aby se lidé nejdříve dané dovednosti naučili a neudělali si ostudu před ostatními.

Poslední příklad z knihy od Apuleia vypráví o tom, jak Lucius pátrá po léku, který jej má zbavit nepovedené proměny a domnívá se, že jej už v podobě růže nalézá:

„Co jsem tedy byl zmítán těmito neklidnými myšlenkami, spatřím poněkud dále stinný úval, zarostlý listnatým háječkem, a mezi jeho rozmanitými rostlinami a utěšenou zelení skvěl se rudý nach zářících růží. Ve svém srdci, jež nikterak nebylo ve všem zvířecí povahy, hned jsem se domníval, že je to háj Venušin a Grácií, v jehož stinném zákoutí svítila královská barva onoho rozkošného květu. I vzýval jsem radostného dárce štěstí, boha Zdaru, a vyrazím takovým tryskem, že jsem se, na mou duši, cítil v té chvíli nikoli oslem, nýbrž dokonce jako bych se stal závodním ořem při té neobyčejné rychlosti. Ale ten můj hbitý a skvělý počin nemohl předstihnout nepřízeň mého osudu. Neboť když jsem se už přiblížil až k háji, neviděl jsem tam něžných a půvabných růží,

[116] APULEIUS, *Zlatý osel,* s 50-54.
[117] *Tamtéž*, s 54.

zrosených božskou vláhou a nektarem, jež rodí utěšené keře růžové a požehnané trní, nevidím nikde žádného údolí, nýbrž jen okraj říčního břehu, zarostlý hustým křovím. Ty keře, mající hojně listí jako vavřín, rodí protáhlé kalíšky mírně nachové barvy, podobné vonnému květu růžovému, ale bez vůně; prostý lid je nazývá slovy „vavřínové růže"; a jejich požití působí všemu dobytku smrt."[118]

Tato satira kritizuje velké nadšení při nalezení rychlého řešení. Lucius, který je proměněn v osla, je přesvědčen o tom, že nalezl lék na své očarování. Ale při bližším zkoumání zjistí, že našel jed, který by ho zbavil života. Velké nadšení vystřídá velké zklamání a Lucius přemýšlí později o tom, že by si vzal život. Mnozí lidé tedy mnohdy skočí po prvním řešení, které naleznou, aniž by se pořádně podívali a zamysleli, zda je jim to řešení prospěšné i do budoucna, nebo je to řešení krátkodobé s negativním dlouhodobým dopadem.

Jako určitý poddruh řadíme mezi satiru i epigram. Epigramy byly významnou součástí římského literárního života a dalo by se říci, že svojí krátkou a překvapivou pointou jsou nejblíže dnešním krátkým vtipům. Následující příklady pocházejí z tvorby Claudia Claudiana. První se týká hněvu v afektu:

„Čehokoliv se zmocní hněv šílený, promění ve zbraň, zběsilý vztek se ozbrojí vším, jak kované kopí, všechno pak létá, když šílená ruka se rozzuří k ráně. Čeho se uchopí hněv hned všechno se promění ve zbraň."[119]

Epigram popisuje situaci, kdy někdo vzplane hněvem natolik, že začne po původu svého hněvu vrhat vše, co mu pod ruku přijde. Nejlépe by se dal tento epigram aplikovat na situaci, kdy muž rozhněvá svou ženu natolik, že po něm žena začne vrhat nože, talíře, no prostě cokoliv, co je v dosahu člověka. Tento epigram bohužel může upozorňovat na i na hněv, který trvá déle, kdy se jedna strana snaží zcela zničit stranu druhou, a nelze jí to nijak vymluvit.

Poslední anekdota, kterou je zde uvedena, pojednává o pýše a síle:

[118] APULEIUS, *Zlatý osel,* s 58-59.
[119] CLAUDIANUS, Claudius. *Únos Proserpiny: a jiné básnické skladby*. Přeložil Jana NECHUTOVÁ. Praha: Svoboda, 1975. Antická knihovna, s 102.

„Sešli se pyšní svou silou, lev ryšavý s divokým kancem: kanec byl štětinami, hřívou byl postrachem lev. Onen byl miláček Martův, ten Kybelin; oba dva vládli na horách. Heraklés v potu zmocnil se kance i lva.“[120]

Tento epigram má téměř formu bajky a bylo by jej možné i mezi bajku řadit. Avšak překvapivá pointa této anekdoty ji jasně definuje jako epigram. Pojednává o velké pýše na svůj původ a sílu. Kanec i lev byli silní a oba byli miláčky bohů, ale přesto je oba přemohl Heraklés, polobůh, napůl člověk, který přemohl zvěř oblíbenou bohy. Rozbil tedy pýchu, kterou obě zvířata měla na svou sílu i původ.

5.2 Satira v raném středověku

Jak již bylo napsáno dříve, období raného středověku bylo velmi nejisté. To je jedním z důvodů, proč si nese název „temné staletí“. V tomto období probíhalo tzv. stěhování národů, v jehož rámci se mnoho kmenů, ať už germánského či slovanského původu, přesouvalo ze svých původních oblastí do nových míst. Od 6. století vznikaly nové státní útvary, jako vandalská říše v Africe, či vizigotská říše na jihovýchodě Galie a Pyrenejském poloostrově. V těchto říších postupně vzniká feudální společnost s germánskou elitou na vrcholu hierarchie. Germáni též na svých územích většinou nechovali negativní postoj vůči antické tradici. Rozvíjí se klášterní kultura, vznikají nové kláštery, nejznámější a nejstarší řeholí latinského západu jsou benediktini. V rámci jejich hesla *Ora et labora* vznikají scriptoria, ve kterých opisuji texty nejen z Bible a děl církevních otců, ale i z antické literatury. V literatuře převažuje naučná a didaktická literatura, dochází k rozvoji hymnů a v neposlední řadě se objevují nové žánry jako legendy či kroniky.[121]

Všechno toto je důvodem, proč v tomto období není, podobně jako u bajky, rozvíjena tvorba satirická, a pokud se objevuje, tak pouze okrajově, a proto zde uvedu pouze jednoho autora a jedno dílo.

V období tzv. karolínské renesance se objevují první náznaky satiry, která se plně rozvíjí až v pozdějších stoletích. Jedná se o tvorbu autora, který se jmenoval Sedulius Scotus a žil v druhé třetině 9. století. Byl původem z Irska, poté působil ve

[120] CLAUDIANUS, Claudius. *Únos Proserpiny: a jiné básnické skladby*, s 99.
[121] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013, s 37-40.

Francii a Lutychu. V pozdějším období svého života pobýval v Porýní a dokonce žil chvíli i v Itálii. Psal gramatické traktáty a komentáře k antickým autorům. Jeho nejzásadnější tvorbou však byla tvorba poetická. V kodexu, který je dochovaný v Bruselu, se nalézá poetická sbírka, kterou patrně sestavil. Jedná se soubor obsahující přes osmdesát básnických skladeb, které jsou pestré svým obsahem. Kromě básnických listů, nářků a pochval obsahují také žádosti o materiální dar či zaopatření, dalo by se říci jakési žebravé básně. Právě kvůli nim bývá Sedulius Scotus označován za předchůdce vagantských básníků. Další jeho díla se nám bohužel nezachovala.[122]

Jako možný příklad raně středověké satiry je na místě zmínit epickou skladbu *Within piscator*. Autorem tohoto díla je podle všeho Letaldus de Micy, který většinou psal hagiografie a žil ve francouzském klášteře u města Orléans. Děj se točí kolem rybáře Withina, který se dostane do břicha velryby. Má však u sebe nůž a velrybu zabije zevnitř. Poté, co připlave zpět na pevninu, jej lidé chtějí zabít, protože si myslí, že je čert. Nakonec se všechno vysvětlí a skladba má šťastný konec. Tato skladba je považována za parodii na hrdinský epos.[123]

5.3 Satira ve vrcholném středověku

Velmi cenný zdrojem satiry a epigramů v období vrcholného středověku je tzv. vaganstká či žákovská poezie. Jedná se o světskou poezii, jejíž skladby se vyznačují motivy pijáctví, milostné lásky, satirou, motivem hráčství a dalšími. Všechno tyto motivy jsou navíc obohaceny narážkami na antickou mytologii, bibli a liturgii. Autory této poezie nebyli potulní a žebraví studenti, tedy vaganti, ale vzdělanci a lidé z bohatších kruhů, kteří se do rolí tuláků, opilců, hráčů, žebráků pouze vžívali ve svých dílech.[124]

Prvním příkladem bude báseň s názvem Rada otce synovi, už podle prvních veršů lze však poznat, že tato rada je v něčem jiná:

„Synu můj buď zlý a lstivý,
k učení měj malou chuť,
nebuď nikdy dobrotivý,

[122] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*, s 99.
[123] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*, s 123.
[124] NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*, s 161-162.

k radám zatvrzelý buď.

Buď protřelý v zhýralosti,
bledou záští oplývej,
buď náchylný k nepravosti
a ctnostem se vyhýbej.

Břich na peci rozvaluj si,
knihou tvojí budiž zeď,
řád flákačů opakuj si,
posedlostí jen si hleď.

Staré řády nechváliti,
musí úmyslem tvým být.
Tak na konci živobytí
budeš konec v hrsti mít.“[125]

Jedná se o satirický text, který je určitou parodií na moudré rady, které může dát rodič svému dítěti. Většinou otec předával synovi nějakou svou zkušenost, která by byla ku prospěchu jemu i lidem v jeho okolí. Otec v této skladbě vyzývá syna, aby rozhodně nebyl dobrým a poctivým člověkem, ale aby využíval dobroty druhých. Také je sny vyzván k tomu, aby byl lenochem a nerespektoval tradice ani autority. Tato satira právě útočí na možnou přemoudřelost některých rad a podává stanoviska opačné.

Další poetická skladba nese název Ožralovo desatero a autor v ní promlouvá o tom, jaké účinky na něj konzumace alkoholu má:

„*Když se poprvé napiji,*
propláchnu hrdlo a ožiji.
Hned na to doušek druhý
rozradostní mě i mé druhy.
Po třetím napití
je mi blaze a mozek se mi osvítí.

[125] *Písně žáků darebáků: Výbor ze středověké latinské poesie žákovské = [Carmina scholarium vagorum : Poesis latinae medii aevi nonnulla exempla.* První vydání. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1948, s 61.

Když po čtvrté si zavdám,
otevřu ústa pravdám.
Jak cvrnknu si po páté,
je moje srdce dojaté
Když po šesté si nahnu,
motám se – i vedle sáhnu.
I musí sedmý doušek pomoci -
ten zaplašuje úrazy a nemoci.
Po osmém duch můj plesá,
jsem bůh a stoupám na nebesa.
Když ale dojde na devátý,
dám pokoj, jsem už sťatý,
a desátý doušek ve smutku
způsobí obrácení žaludku.
Dej proto, Bože, požehnání
těm, kteří pijí do svítání
Amen"[126]

Tato satirická skladba si bere za cíl, jak je již zřejmé z názvu, být desaterem pro opilce, tedy parodií na Desatero božích přikázání. Popisuje stav mysli člověka, který pije alkohol a prochází při tom různými stavy mysli. Doušek zde velice pravděpodobně zastupuje větší množství alkoholického nápoje, než-li jen malý doušek.

Třetí příklad, který zde uvedu, nese název Zpověď u vrátného na papežském dvoře:

„Co neseš? Nač ten chvat?
Dar ti dát, běž otvírat...
Ty,
nemáš li co dát,
pak hybaj od těch vrat.
Chceš-li mi něco dát,
pak otevřu ti rád.

[126] KRÁTKÝ, Radovan. *Lotrovský žaltář: Výbor ze středověké vagantské poezie.* 1. vyd. Praha: Paseka, 1998, s 21.

Sem smí jen ten, kdo dar chce dát,
a nikoli kdo dary chtěl by brát.“[127]

Jedná se o satirický text, který kritizuje přijímání úplatků, nejen u vrátného, který pouští na papežský dvůr, ale i celé církve. Kritizuje také postoj, při kterém jsou velebeni ti, kdo dávají dary, ale chudí, kteří prosí o almužnu jsou odehnáni ode vrat, jako nechtěné zboží.

Na podobný nešvar přijímaní peněz upozorňuje i další báseň, která se jmenuje Za peníze všechno:

„*Tenhle mrav se v Říme shledá,*
dekret tento čte se v něm:
Nestane se, kdo nic nedá,
biskupem neb děkanem.

Šimon dává nařízení:
Koho měšec prázdný není,
prorok, biskup bude z něho,
ať má v sobě co chce zlého.
Šimon nikdy nedbal dosti
mravů, věku, poctivosti.
Tomu čelné místo skýtá,
toho v čelo církve vítá.
Kdo je chudý, nejde k Římu,
ví, že nic tam nedají mu:
když nic nemá, když nic nedá,
v svatém sídle nezasedá.
Na probošta, na opata
povýší, kdo dost má zlata.
Prachy hledá nedbá mravů,
prachatým dá Šimon slávu.
Kdo má bříško zaoblené,

[127] KRÁTKÝ, Radovan. *Lotrovský žaltář: Výbor ze středověké vagantské poezie*, s 61.

zlatem pěkně ověšené,
ochotně-li podmazává,
prelátem se brzo stává.
A když zlý, jenž víc moh dáti,
začně církev spravovati,
jen pln pýchy, nadutosti,
nedbá Boha na výsosti.“[128]

Tato satira je opět kritikou katolické církve. Konkrétně kritizuje nejen úplatkářství, ale i to, že pomocí peněz si člověk může doslova koupit církevní pozici. Taktéž skladba poukazuje na možnou lakotu, když mluví o tom, že chudáci do Říma nechodí, protože by nic nedostali. Jméno Šimon zde odkazuje na papeže, neboť Šimon Petr, učedník, byl podle bible ustanoven prvním papežem v Římě.

Neméně důležité byly pro žákovskou poezii kromě delších satirických skladeb i kratší epigramy. Prvním epigramem varuje autor žáky před tím, aby nechodili pít se sedláky:

„Milí žáci, učte se z dálky vyhýbati
hnusným šenkům, chtete-.li nad jinými státi:
nemůže se vám pak stát, že vás sedlák zmlátí

Když je sedlák ožralý, když je v hrozné míře,
neváží si studentů, ba ani rytíře.

Věru marně neradím nechat stranou svody:
se sedláky nechoďte nikdy do hospody.“[129]

Autor varuje žáky, tedy studenty, aby nechodili do horších podniků, které navštěvují sedláci, jinak jim hrozí výprask, protože sedláci si mnohdy neváží ani svých pánů. Důvodem nezmíněným může být i to, že sedlákům mohlo vadit, když se k jejich selské debatě připojil vzdělaný student, který svým vzděláním a chováním dráždil sedláky natolik, že se výprasku nevyhnul.

[128] *Písně žáků darebáků. Část 2. Skladby satirické a parodistické: Výbor ze středověké latinské poesie žákovské.* B.v. Praha: Melantrich, 1951, s.82-83.
[129] *Písně žáků darebáků. Část 2. Skladby satirické a parodistické: Výbor ze středověké latinské poesie žákovské, s* 145.

Posledním příkladem anekdoty a epigramem v této kapitole je následující text:

„Dostal jsem s jídlem misku co dárek od arcibiskupa:
však kdo by k jídlu sedal, když víno poslat nedal?“[130]

V textu epigramu se dovídáme, že autor dostal misku s jídlem od arcibiskupa, ale nejedl z ní, protože k ní nedostal také víno. Epigram naráží na to, že chudákům bylo dáváno jídlo do dřevěné misky, ale arcibiskup přitom pil víno a žil si v přepychu.

5.4 Satira v pozdním středověku a humanismu

Příklady, které byly vybrány pro toto období, pocházejí ze dvou satirických děl. Prvním je *Loď Bláznů*, kterou napsal Sebatian Brant. Jedná se o dílo poetické, ve kterém Brant představuje široký výběr bláznů. Blázen je podle něj velký hříšník, který se neustále proviňuje vůči Bohu pomocí sedmi smrtelných hříchů, tj.: Nadutost, Lakota, Obžerství, Rozkoš, Závist, Zloba a Lenost. Bláznovo provinění tkví také v jeho nepochopení vlastní situace, tedy blázen netuší, že je bláznem.[131]

V této edici, z níž citujeme, má dílo jedinečnou strukturu – název jednotlivých básní se nalézá téměř uprostřed a rozděluje text téměř jako dvě části lodi. Pojďme se podívat na první příklad:

„*Noci puk břich. Už zase dní se...*
Jen říhej dál, při tučné míse
Bídě už sliny sbíhají se.

O obžerství a hýření

Prolévej chřtán, pěchuj si měch
Ty jsi náš brach, ty nejsi z těch
Bláznů, co dovalí se k loži,
aby vyvrhli dary boží.“[132]

[130] *Tamtéž*, s 145.
[131] BRANT , Sebastian. *Loď bláznů.* 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1972, s 14
[132] BRANT, Sebastian. *Loď bláznů,* s 7.

Tato satira, jak již vyplývá z názvu, kritizuje přejídání a také přehnané slavení. V první části autor téměř vybízí k obžerství, ale zároveň varuje čtenáře, že může skončit v bídě, když utratí moc peněz za večírky. Ve druhé části autor vzdává chválu lidem, kteří umí pít alkohol a blázny označuje jako lidi, jejichž žaludek nezvládne nápor alkoholu, a tak zvrací.

Druhý příklad z *Lodi Bláznů* hovoří o tom, jak by lidé měli vychovávat své děti, aby z nich vyrostli správní dospělí lidé:

„Ach, neruš děti v jejich hrách,
Vyrostou v muže, neměj strach!
Chceš je snad bít? Cožpak jsi vrah?

O správné výchově dětí

Jen nebuď blázen, nebuď slepý,
Co se rozbilo, to se slepí,
Miluj je ještě slepěji,
Však půjdou ve tvých šlépějích.“[133]

Brant v této satirické básni kritizuje přísnou výchovu dětí a dává čtenáři vlastní návod, jak by se podle něj měly děti vychovávat. Tedy, že dospělý by dětem neměl zakazovat hry, neměl by je bít, neměl by se na děti zlobit, pokud něco rozbijí, a hlavně, měl by je mít rád. Ten, kdo toto všechno nedělá, je v básni označen jako vrah a blázen. Brant též na konci básně dodává, že až děti vyrostou, půjdou ve stopách svých rodičů, takže se rodiče nemusí o své ratolesti vůbec obávat.

V posledním básni z tohoto díla se píše o tom, co se stane, když člověk spatří obraz vlastní tváře v zrcadle:

„Spatřiv v zrcadle svoji líc,
Zajásal blázen bláznu vstříc:
Zas je nás o jednoho víc!

[133] *Tamtéž*, s 11.

Líbiti se sám sobě

Nadarmo se sám sebe ptáš,
Kdo je ta povědomá tvář.
Blázne, to není klam či mam,
Ten šerý přízrak, tos ty sám!"[134]

Satira upozorňuje na aroganci, tedy když se člověk vidí ve své mysli mnohem lépe, než jak tomu je ve skutečnosti. V první části textu Brant uvádí, že se blázen díval do zrcadla, a protože blázen sám sebe nepoznal, myslel si, že se jedná o druhého člověka. V další polovině textu pomáhá sám autor bláznovi, aby se v zrcadle poznal a aby pochopil, že žádný podobný jemu není.

Další dílo, z něhož byly vybrány následující příklady, je známá *Chvála bláznivosti* Erasma Rotterdamského. Tento slavný humanista se narodil v Nizozemí, později studoval dokonce na pařížské Sorbonně a po studiu cestoval. Dílo *Chvála bláznivosti* mělo být reakcí na jeho cesty po Itálii a podle všeho si také psaním tohoto textu odváděl pozornost od bolesti ledvin, která ho sužovala. Za vypravěče vybral Erasmus personifikovanou Bláznivost, která si podobně jako královští šašci, nebere servítky a předkládá čtenářům nepříjemnou pravdu vtipným a humorným podáním. Erasmus také svým dílem vzdává poctu *Loďi Bláznů*, kterou asi o 20 let dříve sepsal Sebastian Brant.[135]

V první anekdotě, která následuje, vypráví Bláznivost k lidem o svém božském, až mytologickém původu:

„A teď se zas vrátím k věci. Mé jméno už tedy znáte, mužové nej...; jaký jen přívlastek bych vám dala? Jaký jiný než nejbláznivější? Což může bohyně Bláznivost užít při oslovení svých oddaných stoupenců nějakého jiného důstojnějšího názvu? Nuže, poněvadž jen málokterým z vás je známo, z jakého rodu pocházím, pokusím se vám to ihned objasnit pomocí Múz. Mým otcem nebyl ani Chaos, ani Orcus, ani Saturnus, ani Iapetos a vůbec žádný z těch omšelých a opršalých bohů, nýbrž Plútos, to jest Bohatství,

[134] BRANT, Sebastian. *Loď bláznů,* s 12.
[135] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, Desiderius. *Chvála bláznivosti.* 3.v, v tomto překladu. Praha: Aurora, 1995, s 121-129.

onen jediný otec lidí i bohů, ať už o tom cokoliv říká Hésiodos či Homér nebo i sám Jupiter. Jen na jeho pokyn, jak dříve tak i nyní, se vše, svaté i všední, mísí a pohybuje nahoru i dolů; jen podle jeho vůle se řídí války, mír, říše, rady, soudy, sněmy, sňatky, smlouvy, dohody, zákony, umění, radost, vážnost – sotva už lapám dech – zkrátka a dobře, všechny veřejné i soukromé záležitosti smrtelných lidí; bez jeho pomoci by nemohl existovat celý ten zástup básnických duchů, ba co více ani sami hlavní bohové, nebo by jen tak v bídě živořili při ubohé stravě; kdo na sebe uvrhl jeho hněv, toho ani Pallas Athéna nezachrání; kdo si však získá jeho přízeň, ten může i nejvyššího boha Jupitera poslat ke všem čertům, třeba i s jeho bleskem. Jsem pyšná na takového otce! On mě sice neporodil ze svého mozku, jako Zeus onu přísnou a ponurou Palladu, ale zplodil mne s nymfou Mladosti, jež je ze všech nymf daleko nejkrásnější a nejroztomilejší. Nebyl s ní arci spojen trpkým svazkem manželství, z jakého pochází ten kulhavý kovář Héfaistos; ale, jak říká náš Homér, splynul s ní v rozkoši, což je o mnoho příjemnější. Abyste však nepropadli omylu: mým otcem nebyl Plútos, jak je znám z Aristofana, zmožený tíhou let a napolo už slepý, nýbrž Plútos dosud v plné síle a rozohněný svým mládím; a nejen svým mládím, nýbrž ještě více nektarem, jehož tenkrát na hostině bohů náhodou vypil trochu větší míru a ve stavu nezředěném.“[136]

Na úvod této satiry chce Bláznivost zalichotit čtenářům, které považuje za své stoupence, a tak je oslovuje přívlastkem *nejbláznivější.* Mluví o svém původu, tedy že jejím otcem je Plútos, který má na starosti veškeré bohatství lidské i božské. Bláznivost nám také předkládá, že právě Plútos je nejmocnější z bohů, nikoliv Jupiter. Anekdota je tedy satirou kritizující moc, kterou má bohatství. Tedy že pomocí peněz je možné si koupit zbraně, vojáky a dokonce možná i vyvolat válku, ale bez nich není možné nic. Podobně to říká i Bláznivost, když mluví o požehnání a prokletí boha Plutona. Tedy, že pokud je člověk bohatý, může si dovolit ignorovat i mocné muže státu, pokud však nemá žádné finance, nic ho od bídy neochrání. Bláznivost též mluví o svém zplození, že nebyla zrozena z láskyplného vztahu, ale z vášní. Může se tedy jednat o satiru na téma manželského života.

V dalších pasážích hovoří Bláznivost o svém vlivu na staré muže:

[136] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, Desiderius. *Chvála bláznivosti.* 3.v, v tomto překladu. Praha: Aurora, 1995, s 17.

„Je tedy mou zásluhou, že zhusta můžete vidět starce ve věku Nestórově, kteří se už ani nepodobají člověku; šlapou si na jazyk, jsou pomatení, bezzubí, šediví, holohlaví, či abych je popsala raději slovy Aristofanovými: „špinavý, ohnutí, bědní, vrásčití, plešatí, bezzubí a chlípní". A přece mají pořád takovou radost ze života a cítí se mladými, že si jeden barví šediny, druhý ukrývá pleš pod parukou, jiný nosí umělý chrup se zuby vypůjčenými snad od nějakého prasete, jiný zas je nešťastně zamilován do nějaké holčičky a žádný mladý chlapec ho nepřekoná v milenecké pomatenosti. Jsou to leckdy už starci nad hrobem, hotové mrtvoly – a ožení se s nějakou mladičkou dívenkou, jež je nadto úplně bez věna a přemýšlí jen, s kým by se povyrazila. K tomu docházívá tak často, že se to málem už pokládá za něco chvályhodného."[137]

Satira kritizuje to, jak se mnohdy chovají staří muži. Tedy to, že si nejsou ochotni připustit svůj věk, a tak pomocí všemožných praktik se snaží své mládí znovu přivolat, například barvením vlasů, krásnou parukou či zubní protézou. Též je zde kritizována skutečnost, že si berou o mnoho let mladší ženy, které nepociťují ani tak lásku k nim, jako spíše k jejich majetku a samy si potom užívají života i bez jejich přítomnosti.

V posledním příkladu z knihy *Chvála bláznivosti* se mluví o lidech, kteří jsou ochotni věřit naprosto všemu a také o lidech důvěřivých:

„Avšak bez jakékoliv pochyby a právem mohu počítat mezi své lidi ty, kteří se rádi baví poslouchánim nebo vyprávěním zázračných příhod a smyšlených dobrodružství a nikdy nemají dost takových příběhů, kde je řeč o hrůzostrašných zjeveních, o strašidlech, příšerách, kostlivcích, o podsvětí a nesčetných jiných zázračných úkazech; a čím méně jsou pravděpodobné, tím ochotněji jim věří, tím příjemněji lechtají jejich uši. Takové povídačky nejen podivuhodně slouží ke krácení dlouhé chvíle, nýbrž jsou i zdrojem zisků, zejména kněžím a kazatelům.

Této skupině lidí jsou blízcí ti, kteří propadli sice bláznivé, ale příjemné pověrčivosti; jsou například přesvědčeni, spatří-li nějakou sochu nebo obraz Kryštofa – druhého Polyféma, že toho dne nezahynou; nebo kdo pozdraví sochu Barbory předepsanými slovy, že se vrátí zdráv z bitvy; nebo kdo v jistých dnech jistým počtem svíček a jistými modlitbičkami uctí Erasma, že se v krátkém čase stane boháčem. Právě

[137] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, Desiderius. *Chvála bláznivosti,* s 37.

tak vynašli druhého Hippolyta, nového Herkula objevili dokonce v Jiřím. Div, že se nepomodlí i k jeho koni, jehož s velkou úctou ozdobují kovovými puklami a bez ustání se snaží získat jeho přízeň nějakým novým dárkem; přísaha při jeho měděné přilbě se podle nich rovná přísaze královské.“[138]

U této anekdoty se jedná o satirickou kritiku přehnané důvěřivosti a víry ve falešné věci. Bláznivost mluví o dvou případech lidí, kteří jsou si podobní, a to jsou lidé, kteří rádi poslouchají neuvěřitelné a často nepravdivé historky a věří těm historkám tím více, čím více obsahují věci, které jsou nadpřirozené. Druhým typem lidí jsou ti, kteří zase přehnaně věří v různá znamení a často dělají menší každodenní rituály, pomocí nichž zahánějí všechno zlé od sebe pryč. A mnohdy jsou schopni pro to udělat cokoliv. Tato satira v první části však také kritizuje přístup církve, tedy to, že pomocí vyprávění zábavných a záživných historek si kněží a kazatelé často i vydělávají, a potom nedbají na to, aby pronesli kázání opravdové.

[138] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, Desiderius. *Chvála bláznivosti,* s 46-47.

Závěr

Již v úvodu jsem se zmínil o tom, že latinský jazyk nezahynul s koncem římské říše, ale naopak byl velmi živě používán i nadále v pozdějších obdobích, o čemž svědčí řada písemných pramenů, které jsem využil při tvorbě této diplomové práce.

Na prvních stránkách práce byl vysvětlen původ slova anekdota, což v latinské literatuře neznamenalo jen humorný příběh, vtip jako dnes, ale za tímto slovem se skrývalo mnohem více pojmů souvisejících s literárními příběhy, které nebyly publikovány nebo byly součástí jiných rozsáhlejších děl.

Anekdota v latinské literatuře se rozdělovala na mnoho druhů a terminologie použitá v první kapitole má pomoci čtenáři objasnit, co je bajka, co exemplum či testimonium, čím se vyznačuje narratio, a co je typické pro satiru a její poddruh epigram.

U všech druhů anekdoty jsou postupně v ukázkách uváděna a komentována díla z jednotlivých časových období. Jedná se o pozdní antiku, raný středověk, vrcholný středověk a období pozdního středověku a raného humanismu. Každý z výše jmenovaných druhů anekdoty si prošel v jednotlivých časových úsecích svým vlastním vývojem.

Předpokladem bylo, že v jednotlivých obdobích nemusí být stejnou měrou zastoupeny všechny druhy anekdot. Tento předpoklad se potvrdil zejména pro období raného středověku. Doba od šestého do osmého století je označována historiky jako „temná staletí“. Důvodem označení byla neklidná politická situace v evropských zemích, která byla způsobena zejména zánikem římské říše a následným stěhováním národů. V důsledků těchto událostí se nedochovalo mnoho písemných pramenů zejména v případě bajky, která byla alegorickým vyprávěním, v němž místo lidí vystupovala buď zvířata nebo personifikované předměty s lidskými vlastnostmi. Bajka obsahovala morální ponaučení. Dále nebyla v raném středověku příliš zastoupena satira obsahující kritiku společenských poměrů a mravního úpadku. Naopak byly více zastoupeny jiné druhy anekdoty, například exemplum, jímž řečníci přikrášlovali skutečnost a přesvědčovali posluchače o své pravdě. Podobnou formou bylo i testimonium, jehož hlavní funkcí bylo přiblížit lidi k víře v Boha či nadpřirozeno. Třetím více zastoupeným

druhem anekdoty v raném středověku bylo narratio, což bylo popisné vyprávění s fiktivní, historickou či mytologickou tématikou.

Naprosto opačným případem bylo období vrcholného středověku, doba mezi jedenáctým až třináctým stoletím, kdy se rozvíjely všechny druhy anekdot. Z dosavadních druhů anekdot se vyvinuly nové druhy, například z bajky se vytvořil žánr zvířecího eposu. V něm po vzoru bajky figurují jako hlavní postavy zvířata, která zastupují lidské vlastnosti. Zvířecí epos býval na rozdíl od bajky delší a nemusel obsahovat morální ponaučení. Zvířecí motiv bajky byl použit i v tzv. bestiářích, což byly encyklopedické spisy popisující zvířata. V rámci satiry vrcholného středověku byla velice populární tzv. vagantská poezie, která se vyznačovala hravostí, žertem a milostnou tématikou. Podobně oblíbeným žánrem byla středověká exempla. Tento druh se vyznačoval tím, že obsahoval příběh a ponaučení, podobně jako bajka, ale lidé nebyli zastoupeni zvířaty a dominantním prvkem byla snaha přiblížit člověka k Bohu. Proto lze tento druh srovnat s funkcí testimonia.

Podobně i ve všech ostatních obdobích je možné udělat si podrobný obrázek o typech anekdot na základě žánrové i statistické analýzy použitých ukázek z literárních děl vytvořených v těchto obdobích. Zajímavostí je srovnání období pozdní antiky s obdobím pozdního středověku a nastupujícího humanismu. V obou obdobích autoři hojně používali mytologickou tématiku a inspirovali se předchozí antickou literaturou.

Jak vyplývá z ukázek použitých v této diplomové práci, latina zůstala v období mezi pozdní antikou a humanismem hojně využívaným literárním jazykem. Díla latinské středověké literatury se dále šířila mezi lid prostřednictvím jejich překladů do národních jazyků.

Seznam použité literatury

Prameny a sekundární literatura:

Abélard a Heloisa: dopisy utrpení a lásky. Přeložil Jakub PAVEL. Praha: Odeon, 1976.

ANSBERT. *Třetí křížová výprava dle kronikáře Ansberta: historie o výpravě císaře Fridricha sestavená jakýmsi rakouským klerikem, který se jí účastnil, jménem Ansbert : (skutky nejjasnějšího z římských císařů Fridricha).* Vyd. 1. V Příbrami: Knihovna Jana Drdy, 2003. 151 s.

APULEIUS, Lucius. *Zlatý osel.* 4. vyd., (v Odeonu 2. vyd.). Praha: Odeon, 1968. 226, [6] s. Světová knihovna.

AUGUSTIN. *Vyznání*. Přeložil Ondřej KOUPIL, přeložil Marie KYRALOVÁ, přeložil Pavel MAREŠ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015. Fontes.

BOËTHIUS, Anitius Manlius Torquatus Severinus. *Filosofie utěšitelkou*. Přeložil Václav BAHNÍK. Praha: Vyšehrad, 2012. Krystal.

BRANT, Sebastian. *Loď bláznů.* 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1972. [16] s. Klub přátel poezie. Výběrová řada.

CAESARIUS DE HEISTERBACH. *Vyprávění o zázracích: středověký život v zrcadle exempel.* Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009. 362 s.

CLAUDIANUS, Claudius. *Únos Proserpiny: a jiné básnické skladby*. Přeložil Jana NECHUTOVÁ. Praha: Svoboda, 1975. Antická knihovna.

EINHARD. *--a neuniknout budoucímu věku: Vita Caroli Magni.* 1. vyd. Praha: SET OUT, 1999. 103 s.

ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, Desiderius. *Chvála bláznivosti.* 3.v, v tomto překladu. Praha: Aurora, 1995. 143 s. Edice světových autorů, Sv. 4.

EZOP. *Ezopovy bajky; Katonova dvojverší; Rada otce synovi.* Vyd. 1. Brno: Atlantis, 1999. 309 s. Thesaurus absconditus, sv. 2.

GANDESHEMENSIS, Hrotsvita. *Duchovní dramata: Gallicanus, Pafnutius, Sapientia*. Přeložila Irena ZACHOVÁ. Praha: Vyšehrad, 2004. Reflexe.

GEOFFREY Z MONMOUTHU. *Dějiny britských králů.* Vyd. 1. Praha: Argo, 2010. 253 s. Memoria medii aevi, sv. 10.

HAIGHT, Elizabeth. *The Roman Use of Anecdotes*. First Edition. New York: Longmans, Green and co., inc., 1940

ISIDOR ZE SEVILLY, svatý. *Etymologiae VI-VII.* 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004. 335 s. Knihovna středověké tradice, 13.

ISIDOR ZE SEVILLY, svatý. *Etymologie XII.* 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004. 252 s. Knihovna středověké tradice, 12.

ISIDOR ZE SEVILLY, svatý. *Etymologiae XVIII.* 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2002. 143 s. Knihovna středověké tradice, sv. 8.

JACOBUS DE VORAGINE. *Legenda aurea.* 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. 444 s.

JAKUBÍČEK, Václav. *Anekdota v římské a středověké latinské literatuře.* Olomouc, 2013. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci.

KAREL IV., český král a římský císař. *Karel IV. - vlastní životopis.* Praha: Odeon, 1978. 224 s

KRAMERIUS, Václav Rodomil. *Obnovený Ezop aneb Nové Ezopovy bájky: podle rozličných básnířů sebrané a vypracované, poprvé vydané prací V. R. Krameriusa.* 1. vyd. Praha: Odeon, 1986.

KRÁTKÝ, Radovan. *Lotrovský žaltář: Výbor ze středověké vagantské poezie.* 1. vyd. Praha: Paseka, 1998. 198 s.

KRISTIÁN, mnich. *Kristiánova legenda: Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily.* 1. vyd. ve Vyšehradu. Praha: Vyšehrad, 1978. 164, [3] s.

KORPOVÁ, Eva. *Parabolae Vulpinum*. Olomouc, 2013. Magisterská diplomová práce. Univerzita palackého v Olomouci

LIDDELL, Henry George. *Greek-English lexicon: A New Edition*. Oxford: Clarendon Press, 1961

MARCELLINUS, Ammianus. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*. 2., přeprac. vyd., (1. vyd. v AK). Přeložil Josef ČEŠKA. Praha: Arista, 2002. Antická knihovna.

NECHUTOVÁ, Jana a Dana STEHLÍKOVÁ. *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista, 2013.

PETRARCA, Francesco. *Mé tajemství: o tajném střetu mých myšlenek: de secreto conflictu curarum mearum.* 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004. 317 s. Knihovna renesančního myšlení, 1.

Písně žáků darebáků. Část 2. Skladby satirické a parodistické: Výbor ze středověké latinské poesie žákovské. B.v. Praha: Melantrich, 1951. 207 s.

Písně žáků darebáků: Výbor ze středověké latinské poesie žákovské = [Carmina scholarium vagorum : Poesis latinae medii aevi nonnulla exempla. První vydání. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1948. 198-[I] s. Nové cíle, Sv. 1066.

Román o Lišákovi. 1. vyd. Praha: Odeon, 1973. 267, [3] s. Živá díla minulosti, sv. 68.

TERTULLIANUS. *O hrách = De spectaculis*. Přeložil Petr KITZLER. Praha: Oikoymenh, 2004. Knihovna raně křesťanské tradice.

TOMÁŠ AKVINSKÝ , svatý,. *Summa proti pohanům. Sv.2.* 1. vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993.

VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ. *Husitská kronika; Píseň o vítězství u Domažlic.* Vyd. 2., opr., (Ve Svobodě 1.). Praha: Svoboda, 1979. 427 s. Členská knižnice.

Internetové zdroje

Aviani fabulae [online]. [cit. 10. 7. 2019].
Dostupné z https://www.thelatinlibrary.com/avianus.html

Kosmova Kronika Čechů, Kn I. [online]. [cit. 6.8. 2019].
Dostupné z http://www.moraviamagna.cz/kroniky/k_ko1_40.htm